

ทฤษฎี หลักการและแนวความคิดที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อม

ในการวิจัยเรื่องข้อขัดข้องในทางวิธีพิจารณาความของผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อมจุดมุ่งหมายที่สำคัญก็คือ จะทำการค้นหาข้อขัดข้องในขั้นตอนของวิธีพิจารณาความว่าการที่ผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อมมีสิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนจากการที่ตนได้รับความเสียหายจากมลพิษหรือฟ้องร้องบุคคลที่กระทำความผิดทางอาญาต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งส่งผลกระทบต่อความเสียหายแก่ผู้เสียหายนั้น ผู้เสียหายทางสิ่งแวดล้อมจะใช้สิทธิของตนผ่านกระบวนการยุติธรรมเพื่อการได้รับความคุ้มครองสิทธิของตน โดยวิธีการที่ผู้เสียหายใช้สิทธิดังกล่าวผ่านขบวนการทางศาลนั้นจึงจำเป็นต้องใช้กฎหมายวิธีพิจารณาความมาใช้บังคับ ซึ่งในปัจจุบันการดำเนินคดีทางสิ่งแวดล้อมยังไม่มีกระบวนการวิธีพิจารณาความที่ใช้เป็นหลักเกณฑ์เฉพาะในคดีสิ่งแวดล้อม หากยังใช้หลักเกณฑ์ตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและวิธีพิจารณาความแพ่งบังคับอยู่ ซึ่งขั้นตอนในกฎหมายวิธีพิจารณาความดังกล่าว อาจเกิดปัญหาข้อขัดข้องไม่เอื้ออำนวยต่อการใช้สิทธิของผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อมเป็นพิษได้ ซึ่งผู้วิจัยจะทำการศึกษาวิจัยโดยค้นหาข้อขัดข้องดังกล่าวในบทที่ 4 ที่สำคัญที่สุดก็คือ การคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อม จำเป็นต้องทำการศึกษาทฤษฎี หลักการและแนวความคิดที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ ก็เพื่อจะได้นำทฤษฎี หลักการและแนวความคิดดังกล่าวมาวิเคราะห์และหาเหตุผลที่เหมาะสม เพื่อประยุกต์ใช้กับการใช้สิทธิของผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อม อันจะส่งผลดีต่อการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อมได้

ทฤษฎี หลักการและแนวความคิดที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อมที่จะกล่าวในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้แก่ สิทธิในสิ่งแวดล้อม (The Environmental Right) ปรัชญาความคิดของกฎหมายวิธีพิจารณาความ ทฤษฎีความรับผิดโดยเคร่งครัด (A Theory of Strict Liability) แนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดภาระการพิสูจน์ ปรัชญาความคิดและหลักเกณฑ์การเป็นผู้เสียหาย

1. สิทธิในสิ่งแวดล้อม (Environmental Right)

ก่อนจะพิจารณาเรื่องสิทธิในสิ่งแวดล้อม ผู้เขียนจะกล่าวถึงความหมายของคำว่า "สิทธิ" (Right) ทั้งนี้ ก็เพื่อความเข้าใจยิ่งขึ้น ดังนี้

รอสโก ปาวด์ (Roscoe Pound) ได้กล่าวไว้ว่าไม่มีคำใดในกฎหมายจะมีความหมายคลุมเครือมากไปกว่าคำว่า "สิทธิ" ในฐานะที่เป็นคำนาม ซึ่งในทางดารากฎหมายคำว่า "สิทธิ" ได้ถูกใช้ใน 5 ความหมาย คือ ¹

(1) ในความหมายของประโยชน์ (Interest) ซึ่งได้รับการอธิบายมากที่สุดในเรื่องของสิทธิตามธรรมชาติ ในที่นี้อาจหมายความได้เป็น 2 กรณี ดังนี้

ก. ประโยชน์ซึ่งบุคคลมีอยู่ควรจะได้รับ การรับรองและคุ้มครองความหมายนี้ใช้กันโดยทั่วไปในทางดาราศาสตร์และจริยศาสตร์

ข. ประโยชน์ซึ่งได้รับการรับรอง คุ้มครอง และได้รับการจำกัดขอบเขตด้วยการเคารพในประโยชน์ของบุคคลอื่นที่ได้รับการรับรอง

(2) ในความหมายของสิทธิที่จะเรียกร้อง (Claim) ซึ่งได้รับการรับรองในอันที่จะกระทำหรือละเว้นการกระทำโดยบุคคลอื่น เพื่อที่จะเกิดประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง

ก. ในทางกฎหมาย โดยการใช้พลังบังคับของสังคมที่จัดตั้งทางการเมือง ในการที่จะคุ้มครองการกระทำหรือละเว้นการกระทำดังกล่าวตามที่กฎหมายได้จำกัดขอบเขตไว้

ข. ในทางศีลธรรม โดยความกดดันของความรู้สึกทางศีลธรรมของสังคมหรือองค์กรทางกฎหมายพิเศษของการควบคุมสังคม

¹ Roscoe Pound, Jurisprudence, Chapter 21 "Rights,"

(St. Paul, Minn : West Publishing Co., 1959), p.63.

(3) ความหมายในทางกำหนดความสามารถในการก่อตั้ง ปลดเปลื้อง หรือ เลิกสิทธิตามความหมายในข้อ 2 และตลอดจนก่อตั้งหรือเลือกหน้าที่คำที่ใช้เฉพาะในความหมายนี้ก็คือ "อำนาจ"

(4) ความหมายในทางที่กำหนดสภาพบางอย่างของการไม่เกี่ยวข้องกับความสามารถทางธรรมชาติของการกระทำโดยทั่วไป หรือโดยเฉพาะ เช่น โอกาสซึ่งกฎหมายคุ้มครองประโยชน์โดยปล่อยให้บุคคลใช้สิทธิ ความสามารถตามธรรมชาติอย่างอิสระซึ่งเรียกว่า เสรีภาพ และ เอกสิทธิ

(5) คำว่าสิทธิ (Right) ใช้ในแง่ที่เป็นคำคุณศัพท์ หมายความว่าถึงสิ่งซึ่งสอดคล้องไปด้วยกันกับความยุติธรรม (Justice) หรือสิ่งซึ่งรับรองและให้ผลกระทบต่อสิทธิทางศีลธรรม

สำหรับความหมายของคำว่า "สิทธิ" นั้น ศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย ได้สรุปไว้ว่า มีความหมายในเรื่องนี้อยู่ 2 ความเห็น คือ 2

ความเห็นประการที่ 1 เห็นว่า สิทธิ หมายถึง "อำนาจที่กฎหมายให้แก่บุคคลในอันที่จะมีเจตจำนง" (Willensmacht) เช่น ในการที่บุคคลใดมีกรรมสิทธิ์เหนือทรัพย์ บุคคลนั้นย่อมมีอำนาจที่จะครอบครอง ที่จะใช้สอย หรือที่จะจำหน่ายทรัพย์นั้น โดยเขาจะใช้อำนาจนั้นหรือไม่ก็ได้ หรือจะใช้อำนาจดังกล่าวแต่เพียงบางประการก็ได้แล้วแต่เจตจำนง (Will) ของเขา ผู้ที่มีความเห็นประการแรกนี้เห็นว่า ความสำคัญอยู่ที่ "อำนาจ" (Macht) ซึ่งกฎหมายให้แก่บุคคล ความเห็นนี้ วินด์ไฮด์ (Windscheid) นักกฎหมายเยอรมันเป็นผู้คิดขึ้น

2 หยุด แสงอุทัย, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป (กรุงเทพมหานคร ; โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, 2523), หน้า 187.

ความเห็นประการที่ 2 เห็นว่า สิทธิ คือ "ประโยชน์ที่กฎหมายคุ้มครองไว้" ความเห็นนี้ เบียร์ริง (Jhering) นักกฎหมายเยอรมันเป็นผู้คิดขึ้น ผู้ที่มีความเห็นประการที่ 2 นี้ เน้นหนักไปที่จุดประสงค์ (Zweck) ของสิทธิ กล่าวคือ การที่กฎหมายให้อำนาจแก่บุคคลที่จะมีเจตจำนง (Willensmacht) ก็เพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งบุคคลมุ่งประสงค์ ฉะนั้นจึงควรจะถือว่าสิทธิเป็น "ประโยชน์" ที่กฎหมายคุ้มครองมากกว่าจะเป็น "อำนาจ"

ในเรื่องนี้ ศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย เห็นว่า ไม่อาจถือว่าความเห็นอันใดอันหนึ่งแต่ความเห็นเดียวเป็นความเห็นที่ถูกต้อง เพราะเป็นการมองกันคนละแง่ กล่าวคือ ความเห็นประการที่ 1 ที่ถือว่าสิทธิเป็นอำนาจที่กฎหมายให้อำนาจอันที่จะมีเจตจำนงนั้น เป็นการมองในแง่ "เนื้อหา" (Inhalt) ของสิทธิ ส่วนความเห็นประการที่ 2 ที่ถือว่าสิทธิคือประโยชน์ที่กฎหมายคุ้มครองนั่นเองไปเน้น "จุดประสงค์ของสิทธิ" ในปัจจุบันนี้ได้ถือกันว่าสิทธิเป็นทั้งอำนาจและเป็นทั้งประโยชน์ และควรจะถือว่า "สิทธิ" คือ อำนาจที่กฎหมายให้เพื่อให้สำเร็จประโยชน์ที่กฎหมายคุ้มครอง อาจทำความเสียหายแก่บุคคลอื่นก็ตาม แต่เมื่อผู้มีสิทธิใช้สิทธิของเขาปราศจากผลประโยชน์ใด ๆ หรือเพื่อผลประโยชน์ที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย เช่นนี้เราสามารถกล่าวได้ว่า เขาใช้มันในทางที่ผิด และเนื่องมาจากเหตุนี้อำนาจที่จะร้องขอความคุ้มครองจากกฎหมายจะสิ้นสุดลง³

ศาลไทยก็เคยกล่าวถึงความหมายของคำว่าสิทธิไว้ ดังจะเห็นได้จากคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 124/2487 ซึ่งได้กล่าวถึงสิทธิไว้ว่า "พูดถึงสิทธิ หากจะกล่าวโดยย่อและรวบรัดแล้ว ก็ได้แก่ประโยชน์อันบุคคลมีอยู่ แต่ประโยชน์จะเป็นสิทธิหรือไม่ก็ต้องแล้วแต่ว่าบุคคลอื่นมีหน้าที่ต้องเคารพหรือไม่ ถ้าบุคคลอื่นมีหน้าที่ต้องเคารพ ประโยชน์นั้นก็จะเป็นสิทธิ กล่าวคือ ได้รับการรับรองและคุ้มครองของกฎหมาย"

จากคำพิพากษาศาลฎีกาข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า ศาลไทยมีความเห็นว่าสิทธิก็คือประโยชน์ที่ได้รับการรับรองและคุ้มครองของกฎหมาย

³ Julio Cueto-Rua, "Abuse of Rights," Louisiana Law Review 35 (1975), p. 995.

สำหรับความเห็นของผู้เขียนแล้วเห็นว่า "สิทธิ" ก็ควรจะเป็นอำนาจที่กฎหมายให้เพื่อให้สำเร็จประโยชน์ที่กฎหมายคุ้มครอง ตามที่ ศาสตราจารย์ ดร.หยุด แสงอุทัย ได้กล่าวไว้ กล่าวคือ รัฐได้ให้อำนาจหรือสิทธิแก่บุคคล แต่บุคคลผู้ใช้สิทธินี้ต้องมีผลประโยชน์ที่ถูกต้องตามกฎหมายจึงจะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย หากใช้อำนาจไปโดยไม่มีผลประโยชน์ที่ถูกต้องตามกฎหมายแล้ว ก็ย่อมเรียกไม่ได้ว่าบุคคลผู้นั้นมีสิทธิที่จะกระทำได้ตามกฎหมาย แต่เป็นการกระทำโดยไร้สิทธิ ซึ่งอย่างไรจึงถือว่าเป็นผลประโยชน์ที่ถูกต้องตามกฎหมายหรือไม่นั้นเป็นเรื่องที่สำคัญ ซึ่งถ้าเป็นผลประโยชน์ที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายแล้ว ก็อาจเป็นการใช้สิทธิซึ่งมีแต่จะทำให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลอื่น หรือเรียกว่าการใช้สิทธิเกินส่วนได้

ในปัจจุบันความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอันเป็นผลจากการพัฒนาก่อให้เกิดปัญหามลพิษในสิ่งแวดล้อมรอบตัวเรา เช่น อากาศเสีย น้ำเสีย และเสียงเป็นพิษ เป็นต้น ตลอดจนก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการรั่วซึมที่ดินและวางผังเมือง ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากปัญหามลพิษจึงมีการฟ้องร้องต่อศาลเพื่อให้ศาลลงโทษผู้กระทำความผิดทางอาญา เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม หรือเพื่อเรียกร้องค่าเสียหายอันเกิดจากมลพิษนั้น นักนิติศาสตร์ในบางประเทศจึงยอมรับรู้และรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อม⁴

สิทธิในสิ่งแวดล้อมเป็นสิทธิที่พัฒนามาจากสิทธิมนุษยชน (Human Right) ซึ่งความมุ่งหมายที่แท้จริงของเรื่องสิทธิมนุษยชนนี้ ก็เพื่อจำกัดอำนาจของรัฐหรือผู้มีอำนาจปกครองและเพื่อโต้แย้งคัดค้านการใช้อำนาจของรัฐ ไม่ว่ารัฐหรือผู้มีอำนาจปกครองจะอ้างอย่างไม่มีขอบเขตและในเวลาต่อ ๆ มาได้ขยายเป็นสิทธิเรียกร้องต่อรัฐให้ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อป้องกัน

⁴ กมลทิพย์ คดีการ, มาตรการในการเรียกร้องค่าเสียหายจากคดีสภาวะแวดล้อม, เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม หน่วยที่ 14 สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร ; โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533), หน้า 329.

ประชาชนมีหลักประกันขั้นต่ำสุดที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความผาสุก สิทธิมนุษยชนจึงครอบคลุมไปถึงสิทธิบางอย่างประการ เช่น สิทธิที่จะมีงานทำ สิทธิที่จะมีที่พักอาศัยอันถูกสุขลักษณะ สิทธิที่จะมีการพักผ่อนหย่อนใจ และรวมถึงสิทธิที่จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ซึ่งเป็นพันธกรณีของรัฐที่จะต้องเข้ารับการระดม ินการจ้ดทำห้มีหลักประกันดังกล่าวแก่พลเมืองของรัฐ 5

สิทธิในสิ่งแวดล้อมนี้มีหลักเกณฑ์สำคัญว่า สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์และบุคคลแต่ละคนเป็นผู้ทรงสิทธิที่จะสงวนรักษา และควบคุมคุณภาพของสิ่งแวดล้อมเพื่อความสุขสบายของตนเองได้ เมื่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมถูกคุกคามเนื่องจากมลพิษก็สามารถบังคับการตามวัตถุประสงค์แห่งสิทธินี้ได้ โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงว่าทำให้เกิดความเสียหายหรืออันตรายขึ้นกับชีวิต ทรัพย์สิน และสุขภาพอนามัยของผู้คนนั้นมากน้อยเพียงใดหรือไม่ 6

ในประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น ประเทศญี่ปุ่น จากการพัฒนาประเทศทำให้มีปรากฏการณ์ทางมลพิษรุนแรงขึ้น ชาวญี่ปุ่นได้เริ่มหันมาให้ความสนใจและให้ความสำคัญต่อการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมมากขึ้น 7 สำหรับขอบเขตกฎหมายสภาวะแวดล้อมของประเทศญี่ปุ่นนั้น แนวความคิดในสิทธิในสิ่งแวดล้อมนี้ก็เพิ่งเกิดมีขึ้นมาไม่นานนี้ โดยที่จุดกำเนิดหรือพื้นฐานของทฤษฎีนั้นมาจากบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญของประเทศญี่ปุ่น ค.ศ. 1946 มาตรา 13 และมาตรา 25 โดยข้อความในมาตรา 13 ได้ความว่า "ประชาชนทั้งหมดย่อมได้รับการเคารพนับถือว่าเป็นปัจเจกชนโดยสิทธิในชีวิต เสรีภาพและการดำรงชีพในความสุข ซึ่งไม่เป็นการกระทบต่อสวัสดิภาพของส่วนรวม

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5 สุณีเย มัลลิกะมาลย์ และคณะ, "การศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งกองทุนทดแทนความเสียหายต่อสุขภาพจากมลพิษ," รายงานผลการวิจัยคณะนิติศาสตร์ร่วมกับสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมูลนิธิญี่ปุ่น, 2531, หน้า 91.

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 91-92.

7 สุภาพร เนตรเขียน, "มาตรการทางกฎหมายในการรักษาคุณภาพแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ; ศึกษาเฉพาะกรณีน้ำเสียจากชุมชน," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 44.

ประชาชนมีหลักประกันขั้นต่ำสุดที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความผาสุก สิทธิมนุษยชนจึงครอบคลุมไปถึงสิทธิในบางประการ เช่น สิทธิที่จะมีงานทำ สิทธิที่จะมีที่พักอาศัยอันถูกสุขลักษณะ สิทธิที่จะมีการพักผ่อนหย่อนใจ และรวมถึงสิทธิที่จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ซึ่งเป็นพันธกรณีของรัฐที่จะต้องเข้ารับภาระดาเนินการจ้ดคำให้มีหลักประกันดังกล่าวแก่พลเมืองของรัฐ 5

สิทธิในสิ่งแวดล้อมนี้มีหลักเกณฑ์สำคัญว่า สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์และบุคคลแต่ละคนเป็นผู้ทรงสิทธิที่จะสงวนรักษา และควบคุมคุณภาพของสิ่งแวดล้อมเพื่อความสุขสบายของตนเองได้ เมื่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมถูกคุกคามเนื่องจากมลพิษก็สามารถบังคับการตามวัตถุประสงค์นี้ได้ โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงว่าทำให้เกิดความเสียหายหรืออันตรายขึ้นกับชีวิต ทรัพย์สิน และสุขภาพอนามัยของผู้คนน้อยเพียงใดหรือไม่ 6

ในประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น ประเทศญี่ปุ่น จากการพัฒนาประเทศทำให้มีปรากฏการณ์ทางมลพิษรุนแรงขึ้น ชาวญี่ปุ่นได้เริ่มหันมาให้ความสนใจและให้ความสำคัญต่อการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมมากขึ้น 7 สำหรับขอบเขตกฎหมายสภาวะแวดล้อมของประเทศญี่ปุ่นนั้น แนวความคิดในสิทธิในสิ่งแวดล้อมนี้ก็เพิ่งเกิดมีขึ้นมาไม่นานนี้ โดยที่จุดกำเนิดหรือพื้นฐานของทฤษฎีนั้นมาจากบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญของประเทศญี่ปุ่น ค.ศ. 1946 มาตรา 13 และมาตรา 25 โดยข้อความในมาตรา 13 ได้กล่าวว่า "ประชาชนทั้งหมดย่อมได้รับการเคารพนับถือว่าเป็นปัจเจกชนโดยสิทธิในชีวิต เสรีภาพและการดำรงชีพในความผาสุก ซึ่งไม่เป็นการกระทบต่อสวัสดิภาพของส่วนรวม

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5 สุณีเย มัลลิกะมาลย์ และคณะ, "การศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งกองทุนทดแทนความเสียหายต่อสุขภาพจากมลพิษ," รายงานผลการวิจัยคณะนิติศาสตร์ร่วมกับสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมูลนิธิญี่ปุ่น, 2531, หน้า 91.

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 91-92.

7 สุภาพร เนตรเขียน, "มาตรการทางกฎหมายในการรักษาคุณภาพแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง : ศึกษาเฉพาะกรณีน้ำเสียจากชุมชน," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 44.

จะเป็นสาระสำคัญสูงสุดต่อทางนิติบัญญัติและในงานของรัฐบาล" และในมาตรา 25 ยังได้แสดงถึงสิทธิของประชาชนเป็นการเพิ่มเติมอีกว่า "ประชาชนทั้งหมดมีสิทธิที่จะดำรงชีวิตอยู่ในมาตรฐานแห่งชีวิตที่เป็นประโยชน์และมีวัฒนธรรม และในขอบเขตแห่งชีวิตรัฐจักเป็นผู้ให้การส่งเสริมและจรรโลง สวัสดิการสังคม ความมั่นคงปลอดภัย และสุขภาพอนามัยส่วนรวมให้กว้างไกลต่อไป" ในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญประเทศญี่ปุ่นทั้งสองมาตรานี้ เป็นการแสดงถึงหลักประกันในสิทธิขั้นมูลฐานที่ประชาชนทุกคนมีอยู่ และรัฐจะต้องให้การสนับสนุนส่งเสริมให้มีอยู่ตลอดไป แม้ว่าตามตัวอักษรในรัฐธรรมนูญจะไม่ได้มีการกล่าวถึงสิทธิในสิ่งแวดล้อมโดยตรง แต่การให้หลักประกันในชีวิตความเป็นอยู่ที่จะดำรงอยู่โดยมีสวัสดิการสังคม ความปลอดภัยและมีสุขภาพอนามัยที่ดีนั้น เป็นการให้ความคุ้มครองถึงคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีโดยปริยาย เพราะหากสิ่งแวดล้อมเสื่อมทรามทรุดโทรม ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนก็ขาดสวัสดิการ ขาดความมั่นคง มีความป่วยไข้ซึ่งชีวิตไม่อาจจะมีความมาตรฐานชีวิตขั้นต่ำดังที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้เลย ดังนั้น จึงถือว่าที่มาแห่งสิทธิในสิ่งแวดล้อมนั้นก็คือ รัฐธรรมนูญและเป็นสิทธิที่รัฐธรรมนูญให้ความคุ้มครองอยู่⁸

การรับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมของประชาชนชาวญี่ปุ่นนั้น ได้เริ่มปรากฏให้เห็นจากคดีที่เกิดการฟ้องร้องระหว่างมิตามูระและซูกุจิ (Mitamura V. Suzuki) ราวปี ค.ศ. 1960 คดีนี้โจทก์ฟ้องว่า จำเลยต่อเติมบ้านที่อยู่อาศัยทำให้มีความสูงเกินกว่าระดับที่กฎหมายกำหนดไว้ และการต่อเติมบ้านหลังดังกล่าวเป็นผลให้ตัวอาคารบดบังแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ และปิดกั้นทางลม ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการระบายถ่ายเทอากาศภายในบ้านของโจทก์ เกิดผลร้ายต่อสุขภาพอนามัยของสมาชิกในครอบครัวโจทก์ โจทก์จึงต้องขายบ้านไปในราคาต่ำกว่าปกติ และย้ายไปอยู่ที่อื่น โจทก์จึงฟ้องเรียกค่าเสียหายจากจำเลยเป็นเงิน 1 ล้านเยน สำหรับค่าเสียหายที่ต้องขายบ้านและความทุกข์ทรมานของสมาชิกในครอบครัว แม้ว่าจำเลยจะอ้างสิทธิที่จะใช้ที่ดินของตนโดย

⁸ จรณชัย คีลยพงษ์, "รูปแบบกฎหมายสภาวะแวดล้อมของประเทศไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 196-197.

ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงผลที่จะติดตามมาก็ตาม แต่ศาลฎีกาก็ได้พิพากษายอมรับรู้ถึงสิทธิและความเดือดร้อนเสียหายของโจทก์ และถึงแม้ศาลจะมีคำสั่งว่าถึงสิทธิในแสงอาทิตย์ อากาศ ตามคำอ้างของโจทก์ว่าเป็นสิทธิตามกฎหมาย โดยศาลฎีกาเห็นว่า อากาศและแสงสว่างมิใช่เป็นปัจจัยสำคัญที่จะอำนวยความสะดวกสบายแก่ชีวิตก็ตาม แต่ผลจากคำพิพากษาศาลฎีกาดังกล่าวได้กลายเป็นแรงจูงใจให้ทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติหันมาให้ความสนใจที่จะจัดให้มีสิทธิขึ้นใหม่ตามกฎหมาย ซึ่งเรียกว่า "สิทธิในสิ่งแวดล้อม" โดยครอบคลุมถึงสิทธิในสิ่งแวดล้อมทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในอากาศ น้ำ ที่ดิน และทรัพยากรอื่น ๆ รวมตลอดถึงสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของมนุษย์ด้วย⁹ โดยผลของคำพิพากษาศาลฎีกานี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของสิทธิที่เรียกว่า "สิทธิในแสงอาทิตย์ (Right to Sunshine)" อันเป็นการชี้ให้เห็นว่า ศาลเริ่มมีการยอมรับสิทธิใหม่นี้ แม้จะไม่มีกฎหมายใดให้การรับรองคุ้มครองสิทธิในแสงอาทิตย์นี้เลย แต่ศาลก็มีการยอมรับและบังคับตามสิทธิให้¹⁰

การดำเนินคดีโดยอาศัยสิทธิในสิ่งแวดล้อมเป็นข้ออ้างแห่งการเรียกร้องสิทธินี้ เป็นการดำเนินคดีที่ส่งผลทั้งในการแก้ไข เบียดเบียน และให้ผลต่อนโยบายการป้องกันและควบคุมปัญหาภาวะที่จะเกิดขึ้นในภายหน้าด้วย เพราะเพียงแต่มีการกระทำและสามารถแสดงว่ามีการทำลายคุณภาพสิ่งแวดล้อมถึงขนาดที่อาจเป็นอันตราย แม้ยังไม่เกิดความเสียหายก็ถือว่าสิทธิในสิ่งแวดล้อมถูกกระทบกระเทือนแล้ว การดำเนินคดีจึงให้ผลในการป้องกันและควบคุมด้วย ซึ่งหากสิทธิประการนี้ได้รับการยอมรับให้กว้างขวางกว่านี้ กฎหมายสภาวะแวดล้อมก็จะพัฒนาได้ไกลกว่านี้เช่นกัน¹¹ แต่อย่างไรก็ตาม สิทธิในสิ่งแวดล้อมของผู้คนก็ยังคงมีการนำใบบัญญัติเป็นกฎหมาย

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁹ โทกเมท ทงอิชิโนะ, "การใช้กฎหมายในการป้องกันและแก้ไขมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาคศึกษานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 42.

¹⁰ Julian Gresser, Koichiro Fujikura and Akio Morishima, Environmental Law in Japan, (London : The MIT Press, 1981), pp.139-143.

¹¹ จรณชัย ศัลยพงษ์, รูปแบบกฎหมายสภาวะแวดล้อมของประเทศไทย, หน้า 198.

เพื่อรองรับสิทธินี้ ดังนั้น การกล่าวอ้างสิทธิในสิ่งแวดล้อมจึงเป็นเพียงการเรียกร้องสิทธิที่ไม่สามารถดำเนินการใด ๆ เช่น การฟ้องร้องในด้านกรณีที่มีการล่วงละเมิดสิทธินี้ เพราะฉะนั้น ในทางปฏิบัติเมื่อมีคดีความใดที่กล่าวอ้างสิทธิในสิ่งแวดล้อม ศาลจะไม่กล่าวอ้างตามข้อกล่าวอ้างนั้น แต่ศาลจะพยายามใช้กฎหมายอื่นแทน เช่น ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการล่วงละเมิดทรัพย์สิน ศาลก็จะใช้กฎหมายทรัพย์สินแทน ทั้ง ๆ ที่ศาลเองก็ยอมรับว่าในสิทธิสิ่งแวดล้อมนี้¹²

ในประเทศที่พัฒนาอีกประเทศหนึ่งที่น่าสิทธิในสิ่งแวดล้อมบัญญัติไว้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญ คือ ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกาว่าด้วยบทบัญญัติคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน (Bill of Rights) มาตรา 5, มาตรา 9 และมาตรา 14 ก็ปรากฏหลักเกณฑ์ของสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ตนเองเดียวกัน ซึ่งมีสาระสำคัญแห่งบทบัญญัติดังนี้คือ¹³

มาตรา 5 บัญญัติว่า "... (พลเมืองของสหรัฐ)... จะถูกจำกัดสิทธิในชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สินโดยไม่ต้องด้วยกระบวนการแห่งกฎหมายหาได้ไม่ และทรัพย์สินของบุคคลใดจะถูกนำไปใช้เพื่อสาธารณประโยชน์โดยไม่มีค่าตอบแทนอันชอบธรรมมิได้"

มาตรา 9 บัญญัติว่า "บรรดาสิทธิที่ได้จำแนกไว้ในรัฐธรรมนูญนี้ จะตีความมาให้เป็นการปฏิเสธหรือรื้อถอนสิทธิของผู้หนึ่งผู้ใดมิได้"

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹² Sunee Mallikamarl, "A Study on the Measurement of Regional Repercussive Impact for the Regional Pollution Control Arissing From the Eastern Seaboard Development Program in Thailand," (Ph.D. Dissertation, Graduate School of Environmental Science, Hokkaido University, Sapporo, Japan, 1992), pp. 150-154.

¹³ ดนัยศ ศรลัมภ์, "ค่าทดแทนในกรณีสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 137.

มาตรา 14 (ฉบับปี ค.ศ. 1868) บัญญัติว่า "ข้อ 1 บุคคลทุกคนที่เกิดในสหรัฐหรือแปลงสัญชาติและอยู่ในบังคับของกฎหมายสหรัฐ ย่อมเป็นพลเมืองของสหรัฐและของมลรัฐที่มีภูมิลาเนาอยู่มลรัฐใดจะออกกฎหมายหรือบังคับใช้กฎหมายอันเป็นการตัดทอนเอกสิทธิหรือความคุ้มกันที่พลเมืองของสหรัฐจะพึงได้รับหาได้ไม่ หรือมลรัฐใดจะทอนสิทธิในชีวิต เสรีภาพหรือทรัพย์สินของบุคคลโดยไม่ชอบด้วยกระบวนการแห่งกฎหมายหรือจะปฏิเสธมิให้บุคคลใดซึ่งอยู่ในเขตอำนาจได้รับความคุ้มครองแห่งกฎหมายโดยเท่าเทียมกันมิได้"

ซึ่งจากการวิเคราะห์และตีความของนักนิติศาสตร์อเมริกาทั้งหลายเห็นพ้องต้องกันว่าบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐดังกล่าวข้างต้นกำหนดถึงสิทธิในคุณภาพสิ่งแวดล้อมด้วย (...The Constitution to provide specifically for a right of environmental quality) และศาลสูง (Supreme Court) แห่งสหรัฐอเมริกาได้วางหลักเรื่องนี้ไว้ในคดี Griswold V. Connecticut อีกด้วยว่า แม้จะเป็นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นโดยมลรัฐแต่ได้กล่าวถึงสิทธิในสิ่งแวดล้อม ("right to a decent environment) กรณีนี้ย่อมอยู่ในอำนาจของศาลสูงที่จะพิจารณาวินิจฉัยได้ นอกจากนี้ ศาลสูงยังได้ตัดสินไว้ในคดี Board of health V. Crew โดยกล่าวว่า "การป้องกันสุขภาพของประชาชนนั้นรัฐไม่จำเป็นต้องรอคอยจนเกิดมีสิ่งสกปรกเสียก่อน ข้อทดสอบว่าได้มีการละเมิดกฎหมายหรือไม่นั้น... เพียงแต่พิจารณาว่าการมีอยู่ของพฤติกรรมนั้นอาจจะก่อให้เกิดอันตรายขึ้นได้ก็เป็นข้อพิสูจน์เพียงพอแล้ว" ดังนั้นในสหรัฐอเมริกาอำนาจในการบังคับใช้กฎหมายเมื่อปรากฏสถานะมลพิษซึ่งเป็นอันตรายและเกิดความเสียหายต่อสุขภาพและสวัสดิการของประชาชนรวมทั้งเกิดความเสียหายต่อทรัพย์สินรัฐบาลกลาง (Federal Government) ย่อมใช้มาตรการทั้งหลายในทางกฎหมายได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีการพิสูจน์ความเสียหายและมีอำนาจดำเนินการได้ทันทีทั่วประเทศ โดยมีต้องคำนึงถึงขอบเขตทางภูมิศาสตร์ของมลรัฐ 14

นอกจากนี้ ในประเทศสหรัฐอเมริกา มีการยอมรับแนวความคิดในเรื่อง Public Trust Doctrines¹⁵ ถือว่าประชาชนทุกคนมีสิทธิที่จะดำรงชีวิตอยู่และมีโอกาสใช้ทรัพยากร และธรรมชาติที่มีคุณภาพดีโดยเสมอกัน การมีส่วนมีสิทธิที่จะได้รับประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นการไร้ โดยตรง โดยอ้อม หรือเพื่อสันตนาการ ถือว่ารัฐเป็นผู้มีภาระหน้าที่ในการคุ้มครองดูแลว่าให้อยู่ ในสภาพดีเสมอ โดยมุ่งหวังให้ประชาชนของประเทศทุกยุคทุกสมัย เป็นผู้ได้รับประโยชน์จาก ทรัพยากรและธรรมชาตินี้ตลอดไป ซึ่งนับว่า Public Trust Doctrines นี้ เป็นการให้สิทธิ ในสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนสหรัฐอเมริกา หลักการนี้ใน The National Environmental Policy Act (NEPA) ได้ให้สิทธิแก่ประชาชนที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี การป้องกัน และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมถือว่าเป็นนโยบายที่รัฐบาลจะต้องบำรุงรักษาป้องกันและจัดการทำ ลายสิ่งแวดล้อมนั้น ในบางมลรัฐของสหรัฐอเมริกา เช่น มลรัฐเพนซิลวาเนีย แคลิฟอร์เนีย และ วิสคอนซิน ได้แก้ไขรัฐธรรมนูญของมลรัฐ โดยแถลงไว้เป็นการยืนยันว่ารัฐเป็นผู้ดูแลทรัพยากร- ธรรมชาติของส่วนรวม และให้การรับรองสิทธิของประชาชนในอากาศที่บริสุทธิ์ น้ำสะอาด ตลอดจน การปกป้องรักษาสภาพธรรมชาติและคุณค่าความงามของทิวทัศน์และประวัติศาสตร์ของสิ่งแวดล้อม¹⁶

ส่วนในกลุ่มประเทศด้อยพัฒนา ดังเช่นกลุ่มประเทศอาฟริกา แม้จะมีได้บัญญัติสิทธิ ในสิ่งแวดล้อมหรือสิทธิมนุษยย์ไว้ในรัฐธรรมนูญก็ตาม ก็ได้มีการรวมตัวกันเพื่อร่วมกันกำหนด มาตรการคุ้มครองผู้ด้อยโอกาสในสังคม โดยจัดทำเป็นสาสน์ที่มีสภาพบังคับจริงจังมากกว่าบัญญัติ เรียกว่า กฎบัตรอาฟริกาว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและสิทธิของปวงชน ปี ค.ศ. 1981 (Africa Charter on Human and People's Rights) โดยระบุถึงสิทธิในสิ่งแวดล้อมของประชาชน ไว้ในข้อที่ 24 ว่า "ปวงชนย่อมมีสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดีอันเอื้อต่อการพัฒนาของตน" (All people shall have the right to a general satisfactory environment

¹⁵ William H. Rodgers, Jr., Environmental Law, (Minnesota : West Publishing Co., 1977), p. 171.

¹⁶ Op.cit., pp. 173-182.

favourable to their development) 17 แต่อย่างไรก็ตาม กฎบัตรอันมีลักษณะเป็นกฎหมายคุ้มครองแก่รัฐสมาชิกนี้ ก็ยังไม่สามารถจะมีผลบังคับเป็นรูปธรรมแก่รัฐที่ฝ่าฝืนได้ ความสำคัญของกฎบัตรนี้จึงเป็นเพียงเครื่องกระตุ้นให้รัฐบาลของแต่ละประเทศ ให้เห็นความจำเป็นในการคุ้มครองพลเมืองภายในชาติของตนเกี่ยวกับสิทธิในสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง ด้วยการบัญญัติกฎหมายภายในขึ้นบังคับใช้ให้ชัดเจนมากขึ้นเท่านั้น 18

สำหรับกรณีของประเทศไทยนั้น ยังไม่มีการกำหนดว่าสิทธิในสิ่งแวดล้อมเป็นสิทธิตามกฎหมายแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม ก็ได้มีการนำแนวคิดในเรื่องของการพิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อมมาบัญญัติไว้เป็นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 ในหมวดว่าด้วยนโยบายแห่งรัฐ และในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 ก็ได้บัญญัติถึงภาระหน้าที่ของรัฐไว้เช่นกัน โดยบัญญัติให้รัฐพึงรักษาสภาพแวดล้อม ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบันยังได้บัญญัติไว้ในมาตรา 74 ว่า "รัฐพึงบำรุงรักษาสภาพแวดล้อม ความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งทดแทน และพึงป้องกันและขจัดมลพิษและวางแผนการใช้ที่ดินและน้ำให้เหมาะสม" และมาตรา 75 บัญญัติว่า "รัฐพึงดำเนินการเพื่อยกระดับคุณภาพและมาตรฐานการดำรงชีวิตของบุคคลให้สูงขึ้น"

อย่างไรก็ตาม ในส่วนของการรับรองถึงสิทธิของประชาชนในสิ่งแวดล้อมนั้น ยังไม่ได้ได้รับความคุ้มครองอย่างเป็นรูปธรรม ดังเช่นในกรณีของประเทศญี่ปุ่นและประเทศสหรัฐอเมริกา แม้ว่าจะเคยปรากฏเหตุการณ์ฟ้องร้องเป็นคดีเพื่อเรียกร้องสิทธิที่จะได้รับแสงสว่างจากธรรมชาติ แต่ศาลกลับอ้างว่าไม่ใช่เป็นสิทธิตามกฎหมาย 19

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

17 Paul Sieghart, The International Law of Human Right, Reprinted, (Great Britain : Clarenon Press Oxford, 1984), p. 376.

18 สุภาพร เนตรเขียน, "มาตรการทางกฎหมายในการรักษาคุณภาพแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ; ศึกษาเฉพาะกรณีน้ำเสียจากชุมชน," หน้า 47.

19 รอกเมท ทองภิญโญชัย, "การใช้กฎหมายในการป้องกันและแก้ไขมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม," หน้า 46.

คำพิพากษาฎีกาที่ 1510/2528 ซึ่งเป็นเหตุแห่งคดีที่เกิดขึ้นจากการที่โจทก์ฟ้องว่า จำเลยสร้างรั้วเป็นกำแพงที่มีความสูง 2.70 เมตร เป็นความสูงที่เกินสมควรเป็นผลให้กำแพงบังแสงสว่าง และทางลมที่จะผ่านเข้าสู่บ้านที่โจทก์อาศัย ศาลฎีกาได้วินิจฉัยว่า การกระทำของจำเลยดังกล่าวก่อให้เกิดความเสียหายแก่โจทก์ซึ่งเป็นเจ้าของอสังหาริมทรัพย์ข้างเคียงหรืออย่างน้อยก็ก่อให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญเกินกว่าที่ควรคาดคิดหรือคาดหมายได้ว่าจะเกิดขึ้นตามปกติ โจทก์จึงมีสิทธิที่จะปฏิบัติการเพื่อยังความเสียหายหรือความเดือดร้อนรำคาญนั้นให้หมดสิ้นไปได้ตาม พทพ. มาตรา 1337 โดยยอมให้รั้วที่เป็นกำแพงได้ แม้ว่ารั้วที่จำเลยสร้างนั้นจะได้รับอนุญาตจากทางราชการแล้วก็ตาม²⁰ การที่ศาลอ้างว่าสิทธิที่จะได้รับแสงสว่างจากธรรมชาติไม่ใช่สิทธิตามกฎหมายนั้น เนื่องจาก "สิทธิ" ใด ๆ ก็ตามจะเป็นสิทธิตามกฎหมายจะต้องมีการตรากฎหมายออกมารองรับเพื่อยืนยันถึงสิทธิของประชาชนที่จะป้องกันการละเมิดจากผู้อื่น เช่น ในกรณีของกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1337 ซึ่งกล่าวไว้ว่า "บุคคลใดใช้สิทธิของตนเป็นเหตุให้เจ้าของอสังหาริมทรัพย์ได้รับความเสียหายหรือเดือดร้อนเกินที่ควรคิดหรือคาดหมายได้... ท่านว่าเจ้าของอสังหาริมทรัพย์มีสิทธิจะปฏิบัติการเพื่อยังความเสียหายหรือเดือดร้อนนั้นให้สิ้นไป..." โดยนัยแห่งบทบัญญัตินี้ทำให้เจ้าของอสังหาริมทรัพย์มีสิทธิฟ้องร้องผู้ละเมิดซึ่งเรียกว่าเป็นสิทธิตามกฎหมาย กล่าวอีกนัยหนึ่ง สิทธิในทรัพย์สินได้รับการกล่าวอ้างไว้ในกฎหมาย แต่สิทธิในสิ่งแวดล้อมยังขาดการนำมาบัญญัติไว้ในลักษณะดังกล่าวโดยชัดแจ้ง ทั้ง ๆ ที่ประชาชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมมากขึ้นแล้วก็ตาม²¹

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁰ คำพิพากษาฎีกา ประจําพุทธศักราช 2528 (กรุงเทพมหานคร; เนติบัณฑิตยสภา, 2528), หน้า 457-461.

²¹ สุภาพร เนตรเขียน, "มาตรการทางกฎหมายในการรักษาคุณภาพแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ; ศึกษาเฉพาะกรณีน้ำเสียจากชุมชน," หน้า 48.

2. ปรัชญาความคิดของกฎหมายวิธีพิจารณาความ

กฎหมายวิธีพิจารณาความเป็นหลักกฎหมาย (law) มีหลักปฏิบัติ (rule) 22 หลักกฎหมายต่าง ๆ ถูกกำหนดขึ้นเพื่อวางแนวทางและควบคุมกระบวนการยุติธรรมทางกฎหมายในสมัยแรกๆ เริ่มมีระบบศาลยุติธรรมจะไม่มี การแบ่งแยกกระบวนการพิจารณาออกเป็นคดีแพ่งคดีอาญาอย่างชัดเจน ดังนั้น จึงมีจุดเริ่มต้นมาอย่างเดียวกันในพื้นฐาน ต่อมาทั้งโดยเนื้อหา (Nature) และโดยวัตถุประสงค์ (Purpose) ที่แตกต่างกัน จึงมีการแบ่งแยกกระบวนการพิจารณาคดีแพ่งและคดีอาญาจากกัน ทางตำราได้ให้เหตุผลการแบ่งแยกคดีแพ่งและคดีอาญาออกจากกันว่าเป็นเพราะ

1. มีการเปลี่ยนแปลงจากหลักการดำเนินคดีจากการให้เอกชนกล่าวกันเอง (procedure accusatoire) มาเป็นให้รัฐ หรือให้มีคนกลางเป็นผู้วินิจฉัย (la procedure inquisitoire) *

2. มีการร่างประมวลกฎหมายทำให้มีการแบ่งแยกเนื้อหาและรายละเอียดของวิธีพิจารณาความแพ่งและวิธีพิจารณาความอาญาออกจากกัน

22 คณิต ฅ นคร, "วิธีพิจารณาความอาญา ; หลักกฎหมายกับทางปฏิบัติที่ไม่ตรงกัน," วารสารนิติศาสตร์ 15 (15 กันยายน 2528), หน้า 16.

* คำว่า "la procedure accsatoire" "la precedure inquisitorie" ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าถึงระบบกล่าวหา หรือระบบไต่สวน เพราะลักษณะสำคัญของระบบกล่าวหา คือ การแยกหน้าที่สอบสวน ฟ้องร้องและพิจารณาคดีออกจากกัน ในห้องกรที่ต่างหากจากกันรับผิดชอบและยกฐานะของผู้ถูกกล่าวหาขึ้นเป็นประธานในคดี หากแต่ น่าจะหมายถึงหลักการดำเนินคดีโดยรัฐมากกว่า ดู Andre Vitu, Les rapports de la procedure penal et de la procedure civil, in Melunges VOIRIN, Paris : L.G.D.J., 1967, p.812.

2.1 กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

กฎหมายแพ่ง (Civil Law) จะประกอบด้วยกฎหมายแพ่งสารบัญญัติซึ่งเป็นกฎหมายที่จะกำหนดหลักเกณฑ์สิทธิหน้าที่ของบุคคล และกฎหมายแพ่งวิธีสบัญญัติหรือ "กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง" ซึ่งเป็นกฎหมายที่กำหนดวิธีการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อบังคับตามสิทธิหน้าที่ของบุคคลตามกฎหมายแพ่งสารบัญญัติ ดังนั้น กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งจึงเป็นกฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์การบังคับใช้กฎหมายแพ่งสารบัญญัติอีกต่อหนึ่ง

เนื่องจากกฎหมายแพ่งเป็นกฎหมายหลัก หรือเป็นหัวใจของกฎหมายสารบัญญัติในระบบซีวิลลอว์ ดังนั้น วิธีพิจารณาความแพ่งจึงเป็นกฎหมายหลักหรือเป็นหัวใจของกฎหมายวิธีสบัญญัติหรือกฎหมายวิธีพิจารณาความ อาจกล่าวได้ว่าวิธีพิจารณาความแพ่งเป็นศูนย์กลาง พื้นฐาน และมีความเป็นพิเศษทางวิธีพิจารณาความด้วย (central, basic and special) ²³

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายวิธีสบัญญัติ คือ ได้แก่บรรดากฎหมายอันว่าด้วยวิธีดำเนินการเพื่อความรับรอง (acknowledgment) คุ้มครอง (protection) และบังคับตาม (enforcement) ซึ่งสิทธิของบุคคลในอรรถคดีทางแพ่ง โดยการฟ้องร้องหรือต่อสู้นศาล หรืออีกนัยหนึ่ง คือ เมื่อมีผู้ใดมาโต้แย้งหรือคัดค้านต่อสิทธิของเรา ซึ่งมีอยู่โดยชอบก็ดี หรือเมื่อสิทธิของเราถูกผู้ใดทำลายเสียหายก็ดี หรือเมื่อเรามีสิทธิจะได้รับประโยชน์จากผู้อื่นก็ดี การที่เราจะขอให้ความรับรองคุ้มครองและบังคับตามสิทธินั้น ๆ จะต้องดำเนินการตามกฎหมายอันว่าด้วยวิธีพิจารณาความแพ่ง

²³ John Henry Merryman and David S. Clark, Comparative Law : Western European and Latin American Legal Systems (The Michie Co., 1978), p. 651.

ความยุติธรรมในการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีแพ่ง คือ การให้คู่ความทุกฝ่าย รู้ข้อกล่าวหา และขณะเดียวกันจะต้องให้โอกาสเพียงพอที่จะโต้แย้งคัดค้าน ทั้งนี้ เพื่อมิให้เกิด การได้เปรียบเสียเปรียบกันในเชิงคดี และให้มีการแพ่งชนะกันด้วยพยานหลักฐานเท่านั้น ดังนั้น เมื่อมีการฟ้องคดี กฎหมายจึงกำหนดให้โจทก์นำส่งหมายเรียกและสำเนาคำฟ้องให้แก่จำเลยเพื่อ แก่คดี ส่วนการให้โอกาสที่จะโต้แย้งคัดค้านนั้นกระทำโดยเปิดโอกาสให้จำเลยทาคำให้การต่อสู้ คดี มาฟังการพิจารณาและถามค้านพยานโจทก์ได้ ฯลฯ เป็นต้น

2.2 กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

กฎหมายอาญา (Criminal Law) ตามความหมายอย่างกว้างแบ่งเป็นกฎหมาย อาญาสารบัญญัติประการหนึ่ง และกฎหมายอาญาวิธีบัญญัติอีกประการหนึ่ง

กฎหมายอาญาสารบัญญัติจะเป็นกฎหมายที่บัญญัติว่า การกระทำความผิดเป็นความผิด และมีโทษ จึงเป็นกฎหมายที่กำหนดเนื้อหาของความผิด ส่วนกฎหมายอาญาวิธีบัญญัติจะเป็น กฎหมายที่กำหนดวิธีดำเนินการให้ตัวผู้กระทำความผิดกฎหมายอาญาสารบัญญัติมาลงโทษ อันได้แก่ วิธีการสืบสวนสอบสวน ฟ้องร้องพิจารณาพิพากษาและลงโทษผู้กระทำความผิดความผิดอาญา ฉะนั้น กฎหมายอาญาวิธีบัญญัติหรืออีกนัยหนึ่งที่เรียกว่า "กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา" จึงเป็น กฎหมายที่กำหนดหลักเกณฑ์การบังคับใช้กฎหมายอาญาสารบัญญัติอีกต่อหนึ่ง

ดังนั้น กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาจึงมีความสำคัญต่อกฎหมายอาญา ยิ่งกว่า กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมีความสำคัญต่อกฎหมายแพ่ง ด้วยเหตุที่ว่า การบังคับใช้ กฎหมายแพ่งคู่กรณีอาจตกลงกันได้โดยไม่ต้องมีการปฏิบัติตามกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง แต่ การบังคับใช้กฎหมายอาญาจะต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเท่านั้น คู่กรณีจะตกลงยกเว้นไม่ได้

คดีแพ่งแตกต่างกับคดีอาญาในสาระสำคัญประการหนึ่ง คือ คดีแพ่งคู่ความเป็น ผู้กำหนดข้อเท็จจริงและต้องพิสูจน์ข้อเท็จจริงนั้นด้วยพยานหลักฐานที่เรียกหลักในการดำเนินคดี แพ่งนี้ว่า "หลักความตกลง" (Verhandlungsmaxime) ส่วนคดีอาญา คือ เป็นหน้าที่ของ

เจ้าพนักงานและศาลที่จะต้องตรวจสอบข้อเท็จจริงที่เรียกหลักการดำเนินคดีอาญาว่าเป็น "หลัก การตรวจสอบ" (Untersuchungsgrundsatz) ดังนั้น กระบวนพิจารณาดีแห่งจึงเป็นเรื่อง ประโยชน์ฝ่ายเอกชน ขณะที่กระบวนพิจารณาดีอาญามุ่งพิจารณาถึงความสงบสุข ความเป็น ระเบียบเรียบร้อยและความปลอดภัยของสังคมส่วนรวม

กฎหมายวิธีสบัญญัติทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง หรือ กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญที่สุดร่วมกัน คือ จัดวางระเบียบการดำเนิน กระบวนพิจารณาในโรงศาล เพื่อให้การพิจารณาและพิพากษาอรรถคดีเป็นไปด้วยความรวดเร็ว และอยู่บนพื้นฐานของความยุติธรรมไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน เมื่อกระบวนพิจารณา ตามกฎหมายวิธีพิจารณาความมีขึ้นเพื่อคุ้มครองคู่ความที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้เสียหายก็เป็นหนึ่งในฝ่าย เหล่า นั้นที่มีสิทธิมีส่วนในการได้รับการคุ้มครองตามกระบวนพิจารณาในทางวิธีพิจารณาความนั้น ผู้เสียหาย ในคดีสิ่งแวดล้อมก็เช่นเดียวกัน ถ้าหากขั้นตอนในทางวิธีพิจารณาความเอื้ออำนวยต่อการใช้สิทธิ ของผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อมแล้ว ก็จะส่งผลดีต่อการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อม ได้ ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องนำปรัชญาความคิดของกฎหมายวิธีพิจารณาความมาเป็นแนวอธิบาย ในการวิจัยเรื่องนี้ด้วย

3. ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบเด็ดขาด (A Theory of Strict Liability) *

ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีความเห็นทางกฎหมายว่า "ผู้ใดก่อความเสียหาย ผู้นั้นต้อง จ่าย (he who breaks must pay) ต่อมาความเห็นนี้ได้พัฒนาเป็นหลักเกณฑ์ในความรับผิด ทางละเมิดว่า "ไม่มีความรับผิดเมื่อปราศจากความผิด (never any liability without fault)" ซึ่งหมายความว่า ผู้ที่จะรับผิดชอบละเมิดได้นั้นจะต้องปรากฏว่าเป็นผู้ที่กระทำหรือ

* ๑ Sir John Salmond, The Law of Torts, 6th ed. London Sweet & Maxell, 1924, pp. 13-17.

งดเว้นกระทำการใดการหนึ่งโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ และสามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นผู้กระทำเช่นนั้นจริง ในเวลาต่อมาความคิดนี้ไม่อาจนำไปใช้ในการลงโทษได้ในทุกกรณี แนวความคิดในเรื่องความรับผิดโดยเด็ดขาด (rule of strict liability) จึงถูกกำหนดขึ้นโดยมีหลักเกณฑ์ว่า ในกรณีที่มีผู้ก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นและจำเป็นต้องมีผู้รับผิดชอบ แม้ว่ากรณานั้นจะไม่ได้เป็นการกระทำผิดต่อศีลธรรมและไม่เข้าหลักเกณฑ์ของการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่ออย่างชัดแจ้ง ผู้ก่อให้เกิดความเสียหายนั้นก็ต้องรับผิดชอบ การที่บุคคลกระทำผิดไปจากมาตรฐานแห่งศีลธรรม เขาจะต้องมีสำนึกถึงความรับผิดไม่ว่าจะกระทำโดยหรือปราศจาก "ความคิด" (with or without "fault") เพราะสาระสำคัญของความรับผิดในกรณีใดกรณีหนึ่งย่อมหมายถึงการสร้างหลักเกณฑ์คุ้มครองสมาชิกในสังคม ซึ่งต้องเสี่ยงภัยอยู่กับความเสียหายที่อาจเกิดขึ้น จึงเป็นเรื่องนอกเหนือจากหลักเกณฑ์ละเมิดที่ว่าด้วยจงใจ (wrongful intent) หรือประมาทเลินเล่อ (negligence) ซึ่งจัดว่าเป็น "เงื่อนไขแห่งความคิด" (conditional fault) กล่าวคือ ผู้กระทำจะไม่ถูกถือว่ามีความผิด เว้นแต่หรือจนกระทั่งการกระทำนั้นได้นำไปสู่สาเหตุบางประการแห่งอันตรายของผู้อื่น เมื่อเป็นไปตามเงื่อนไขแห่งความคิดนี้แล้วจึงจะถือว่าผู้กระทำต้องรับผิดชอบในผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำนั้นตั้งแต่ต้น ทั้งนี้ หมายรวมถึงการกระทำนั้นก่อให้เกิด "ความเดือดร้อนต่อสาธารณะ (public nuisance)" ทั้งในหลักเกณฑ์ความรับผิดทางอาญาและทางแพ่งว่าด้วยละเมิดด้วย 24

การพิสูจน์ว่าการกระทำของจำเลยครบองค์ประกอบความผิดตามที่กฎหมายบัญญัติไว้มีความยากลำบาก เพราะจะต้องพิสูจน์ให้ได้ครบถ้วนทั้งองค์ประกอบทางการกระทำ และองค์ประกอบทางจิตใจ ทำให้เกิดความยากลำบากในการพิสูจน์ ฝ่ายโจทก์ที่มีหน้าที่นำสืบหรือมีภาระในการพิสูจน์จึงมีภาระหนัก อาจก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมขึ้นในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพสังคมซึ่งมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีซึ่งอาจก่อให้เกิดความเสียหายขึ้น เช่น กรณีมีการใช้เครื่องบินในทางการเกษตรพ่นสารเคมีมีพิษลงในไร่นา เป็นต้น ผู้เสียหายจากการกระทำเหล่านี้จะป้องกันขัดขวางอย่างใดก็ย่อมทำได้ยากหรือทำไม่ได้เลย ฝ่ายผู้กระทำอยู่ ณ วิสัยที่จะ

24 สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ และคณะ, การศึกษาความเป็นไปได้นในการจัดตั้งกองทุนทดแทนความเสียหายต่อสุขภาพพลพิษ, หน้า 96-97.

ป้องกันขัดขวางมิให้เกิดความเสียหายได้ที่สุด ดังนั้น ในสังคมปัจจุบันหากมีการละเมิดในลักษณะใดที่มีโอกาสเกิดขึ้นบ่อย ๆ ก็ควรจะต้องหาตัวผู้รับผิดชอบให้ได้ มิฉะนั้นความเสียหายจะเกิดขึ้นอยู่เรื่อยไป ในที่สุดก็จะไม่พ้นภาระของรัฐที่จะต้องเข้ามาช่วยเหลือผู้เสียหาย เพราะหาผู้รับผิดชอบตรง ๆ ไม่ได้ จึงก่อให้เกิดหลักกฎหมายหรือทฤษฎีกฎหมายใหม่ขึ้นเรียกว่า ทฤษฎีความรับผิดชอบเด็ดขาด (Strict Liability) คดีที่ถือว่าเป็นคดีบรรทัดฐานเริ่มแรกของทฤษฎีนี้คือ คดีระหว่างไรแลนด์และเฟรทเชอร์ (Rylands V. Fletcher) ²⁵ คดีนี้มีข้อเท็จจริงว่าจำเลยเป็นเจ้าของเหมืองแร่อยู่บนที่ดินที่ติดกับที่ดินโรงทอ ต่อมาจำเลยได้ก่อสร้างเขื่อนกั้นน้ำบนที่ดินของตน โดยว่าจ้างวิศวกรให้เป็นผู้สร้าง เขื่อนในลักษณะที่เป็นการว่าจ้างทำงานของผู้รับจ้างทำเป็นเอกเทศ มิใช่เป็นเพียงตัวแทนหรือลูกจ้าง ด้วยความประมาทเลินเล่อของวิศวกรผู้รับจ้างเมื่อเขื่อนกั้นน้ำสร้างเสร็จและเริ่มใช้งาน เขื่อนนั้นไม่อาจจะกั้นน้ำได้ น้ำจึงไหลผ่านที่ดินจำเลยเข้าไปยังที่ดินของโรงทอซึ่งอยู่ติดกัน โรงทอได้รับความเสียหายจึงนำคดีขึ้นฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายจากจำเลย ข้อสังเกตเกี่ยวกับคดีนี้ จำเลยซึ่งเป็นเจ้าของเหมืองและที่ดินมิได้รู้เห็นอะไรด้วยและมิได้ประมาทเลินเล่อ ความประมาทเลินเล่อตกแก่วิศวกรซึ่งทำสัญญาจ้างเป็นเอกเทศแล้ว แต่โรงทอก็ไม่น่าคิดมาฟ้องร้องต่อศาล ซึ่งศาลสภาขุนนาง (House of Lords) ก็ได้พิพากษาให้จำเลยต้องรับผิดชอบ แม้จะมีมาตรการกระทำโดยประมาทเลินเล่อของตนเองหรือคนรับใช้ โดยได้วางหลักว่าบุคคลใดกระทำหรือนำสิ่งใดอันอาจเป็นอันตรายเข้ามาบนที่ดินของตน บุคคลนั้นต้องจัดการเก็บรักษาอย่างระมัดระวังมิให้สิ่งนั้นรั่วไหลและเกิดความเสียหายแก่ผู้อื่น และมีหน้าที่โดยเคร่งครัดที่จะต้องรอบคอบในการป้องกันและระวังล่วงหน้าด้วยประการทั้งปวงในผลที่อาจมีหรืออาจเกิดขึ้นได้จากวัตถุประสงฆ์หรือจากการกระทำที่ผิดไปจากปกติธรรมดา หลักเกณฑ์ในคดีนี้ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในคดีต่าง ๆ ในเวลาต่อมา

²⁵ สายสุตา นิงสานนท์, "ความรับผิดชอบเด็ดขาดในกฎหมายลักษณะละเมิด," วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 51-52.

ด้วยผลที่ได้จากคำพิพากษาลงบับดังกล่าวนี้ จึงทำให้เกิดหลักเกณฑ์ในความรับผิดใหม่ที่เรียกว่า ความรับผิดเด็ดขาด (Strict Liability) ขึ้น ซึ่งได้พิจารณาความรับผิดที่กว้างขวางขึ้น ทั้งนี้ โดยไม่ต้องพิจารณาเรื่องความผิดของผู้กระทำเป็นสาระสำคัญดังเช่นหลักเกณฑ์เดิมแล้ว จึงอาจเรียกกันได้ว่า เป็นความรับผิดโดยปราศจากความผิด (Liability without fault) เพียงแต่เมื่อความเสียหายนั้นเกิดขึ้นเพราะการกระทำของผู้ถูกกล่าวหาแล้ว ความรับผิดของผู้ถูกกล่าวหาที่มีต่อผู้เสียหายจะเกิดขึ้นทันที ทั้งนี้ โดยไม่ต้องพิจารณาเลยว่า ความเสียหายนั้นจะเกิดจากความจงใจหรือจากความผิดของผู้กระทำหรือไม่ แม้ว่าจะเป็นการกระทำที่ทำความสุจริตและเป็นปกติแห่งการดำเนินการธุรกิจของเขาก็ตาม ถ้าหากว่าภาระนั้นโดยสภาพอาจเป็นอันตรายผิดปกติธรรมดา หรืออาจจะเสี่ยงต่อความเสียหายที่จะเกิดต่อผู้อื่นได้แล้ว ก็ต้องถือว่าเป็นความรับผิดชอบของเจ้าของกิจการนั้นในทันทีที่เขาเริ่มดำเนินการแล้ว เพราะเขานั้นยอมเข้ารับความเสี่ยงต่อความรับผิดในทันทีที่เขาดำเนินการนั้นแล้ว ความรับผิดจึงเกิดควบคู่ไปกับการดำเนินการ แต่จะต้องรับผิดชอบต่อใครคนใดนั้น จะถูกกำหนดขึ้นเมื่อปรากฏตัวผู้เสียหาย 26

ในการกำหนดขอบเขตว่าจะนำทฤษฎีความรับผิดเด็ดขาดมาใช้กำหนดความรับผิดเมื่อใดนั้น ได้พิจารณาเอาจากประเภทของการกระทำเป็นเกณฑ์ว่า ถ้าหากการกระทำนั้นเป็นการเสี่ยงภัยต่อสมาชิกในสังคมเกินควร (Undue risk of harm) หรือเป็นการที่อันตรายเกินกว่าปกติ (Abnormally dangerous) แล้ว ก็ถือว่ากิจการนั้นต้องตกอยู่ภายใต้ความรับผิดเด็ดขาดที่จะมีต่อผู้เสียหาย 27

26 จรดชัย ศัลยพงษ์, รูปแบบกฎหมายสถานะแวดล้อมของประเทศไทย, หน้า 51.

27 เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

ทฤษฎีความรับผิดชอบโดยเด็ดขาดนี้เกิดจากแนวความคิดทางกฎหมายที่ว่า "ผู้ใดก่อความเสียหายผู้อื่นต้องจ่าย" รับผิดชอบว่าเป็นหน้าที่โดยเคร่งครัดที่ผู้กระทำจะต้องระมัดระวังมิให้การกระทำของตนเป็นเหตุให้ผู้อื่นได้รับอันตรายหรือความเสียหาย และเมื่อมีอันตรายหรือความเสียหายเกิดขึ้น ผู้ได้รับความเสียหายก็ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำกับผลที่เกิดขึ้นว่าเกิดจากความจงใจหรือประมาทเลินเล่อหรือไม่ เพียงแต่แสดงให้เห็นว่ามีความเสียหายเกิดขึ้นจริงก็พอ ในขณะที่เดียวกันผู้กระทำเองกลับต้องมีภาระที่จะพิสูจน์ให้เห็นว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้น มิได้เกิดจากกิจกรรมหรือการกระทำของตน โดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลตามทฤษฎีเจตนาหรือทฤษฎีมูลเหตุเหมาะสมในหลักกฎหมายละเมิด เพราะถือเป็นความรับผิดชอบโดยเคร่งครัดที่ผู้ถูกกล่าวหาจะต้องไม่กระทำให้ผู้อื่นได้รับอันตรายหรือความเสียหายจากการกระทำของตน 28

แนวความคิดตามทฤษฎีความรับผิดชอบโดยเด็ดขาดอาจสรุปได้ว่า หากบุคคลใดกระทำการหรือประกอบกิจการใดอันอาจก่อให้เกิดความเสียหายหากความเสียหายเกิดขึ้นแก่ผู้อื่น บุคคลนั้นต้องรับผิดชอบผลที่เกิดขึ้นถึงแม้ว่าในการกระทำหรือประกอบกิจการดังกล่าว บุคคลผู้กระทำการจะได้จัดให้มีการป้องกันอันตรายไว้แล้ว และมิได้กระทำการโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อที่จะก่อความเสียหายให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นแต่ประการใดก็ตามเพราะถือเป็นหน้าที่โดยเคร่งครัดซึ่งผู้กระทำต้องระวังและป้องกันมิให้ผู้อื่นได้รับอันตรายจากการกระทำของตน และ/หรือบริวารของตน ผู้กระทำดังกล่าวจึงต้องรับผิดชอบเพื่อความบกพร่องในการป้องกันชุมชน 29

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

28 สุณีย์ มัลลิกะมาลย์ และคณะ, การศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งกองทุนทดแทนความเสียหายต่อสุขภาพจากมลพิษ, หน้า 98.

29 ดันยาศ ศรีลัมพ์, คำทบทวนในกรณีสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ, หน้า 146.

หลักความรับผิดเด็ดขาดดังกล่าวมาจากนัยของกฎหมายที่ประสงค์จะให้มีการ
 เปรียบเทียบความเสียหายในกรณีที่เกิดความเสียหายขึ้นนอกเหนือจากเจตนาหรือประมาท โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่งในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงและมีวิวัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสาขานี้ แต่จะ
 ให้ผู้ที่ได้รับความเสียหายเรียกร้องค่าเสียหายได้เฉพาะเรื่องจงใจหรือประมาทเลินเล่อเท่านั้น
 เป็นการเพียงพอ รากฐานแห่งความรับผิดเด็ดขาดจึงมาจากการที่จำเลยก่อให้เกิดความเสียหาย
 อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ต่อสมาชิกในสังคม 30

ในสหรัฐอเมริกา คดี *Smiths V. California* (1959) และคดี *Provincial
 Motor Cab Co. V. Dunning* (1909) ได้อ้างหลักเกณฑ์ในเรื่องความรับผิดเด็ดขาดไว้ว่า
 ความรับผิดทางแพ่งในการกระทำของจำเลยนั้น กฎหมายไม่ประสงค์ที่จะให้การกระทำของจำเลย
 ต้องถึงขนาดมีเจตนาร้าย (*mens rea*) อย่างเช่นความรับผิดทางอาญา ดังนั้น เพียงแต่การ
 กระทำบางอย่างของจำเลยก่อให้เกิดผลเป็นความเสียหายหรือเป็นอันตรายต่อผู้อื่น จำเลยก็ต้อง
 รับผิดในผลที่เกิดขึ้นนั้น 31

ในสหรัฐอเมริกาได้กำหนดสิทธิในสิ่งแวดล้อมและทฤษฎีความรับผิดเด็ดขาดมาประยุกต์
 ใช้เพื่อการเยียวยาปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น สิทธิในการฟ้องตามหลักกฎหมาย *The Environ-
 mental Protection* ด้วยเหตุที่กฎหมายกำหนดให้ประชาชนอเมริกาทุกคนมีสิทธิและหน้าที่ใน
 การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม จึงให้ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำ หรือจากกิจกรรมที่ก่อให้เกิด
 เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม หรือผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้เกี่ยวกับคุณค่าของสิ่งแวดล้อมซึ่งอยู่ในฐานะเป็น
 ปากเสียงแทนประชาชนในปัญหาสิ่งแวดล้อมมีสิทธิฟ้องคดีต่อศาล ในกรณีที่เกิดหรืออาจจะเกิด
 ปัญหาสิ่งแวดล้อมขึ้น และในการฟ้องร้องนั้นหากว่าได้มีกฎหมาย คำสั่ง คำอนุญาต หรือมาตรฐาน
 เกี่ยวกับการคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมอยู่แล้ว โจทก์เพียงแต่พิสูจน์ว่าจำเลยได้กระทำการที่ผิดไป
 จากข้อบัญญัติดังกล่าวก็พอ แต่ถ้าไม่มีข้อบัญญัติใด ๆ โจทก์เพียงแต่พิสูจน์ว่า

30 สายสุตา นิงสานนท์, "ความรับผิดเด็ดขาดในกฎหมายละเมิด," หน้า 52.

31 Rollin M. Perkins, *Perkinson Criminal Law*, 2 nd. ed.

(New York : Foundation Press, 1969), p. 803.

- (1) สิ่งแวดล้อมที่เสียไปมีมากกว่าประโยชน์ที่จะได้รับทางเศรษฐกิจ และ
- (2) จำเลยมีวิธิต่างๆให้เกิดความเสียหายได้น้อยกว่าที่เป็นอยู่ แต่ไม่ทำก็เพียงพอแล้ว 32

และในกรณีที่การก่อให้ เกิดสิ่งแวดล้อมเป็นพิษได้กระทำและเกิดผลร้ายอันมลรัฐหนึ่ง และผลร้ายนั้นได้ขยายไปยังมลรัฐอื่นด้วย เช่นนี้ศาลสูงแห่งมลรัฐอเมริกาได้วินิจฉัยและวางหลักเกณฑ์โดยอาศัยทฤษฎีทั้งสองดังกล่าวว่า ผู้เป็นต้นเหตุแห่งความเสียหายต้องรับผิดชอบในทุกรณีไม่ว่า ความเสียหายนั้นจะเกิดขึ้นกับบุคคลหรือทรัพย์สินหรือธุรกิจหรือทรัพยากรธรรมชาติด้วยเหตุบังเอิญ และหรือเหตุสุดแต่การประการใดก็ตาม 33

ในประเทศญี่ปุ่นซึ่งเป็นที่ทราบกันดีแล้วว่ามีพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เป็นเกาะจำนวนมาก เนื้อที่ของประเทศไม่กว้างขวางเท่าใดนัก แต่มีความเจริญทางวิทยาการสูงและได้สร้างอุตสาหกรรมแทบทุกชนิดที่มีในลกซึ้นในประเทศของตน ดังนั้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษจึงได้เกิดขึ้นทาความเสียหายให้แก่ประชาชนและทรัพย์สินอย่างรุนแรง เช่น กรณีโรคมินามาตะ และ โรคอิโต-อิโต เป็นต้น การแก้ไข้ปัญหาและเยียวยาประชาชนในความเสียหายที่เกิดขึ้นเนื่องจาก สิ่งแวดล้อมเป็นพิษนี้ ประเทศญี่ปุ่นได้นำหลักเกณฑ์ทั้ง "ทฤษฎีสถานสิ่งแวดล้อม" และ "ทฤษฎี ความรับผิดชอบเด็ดขาด" มาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสภาพการณ์ของสังคม ได้แก่ การที่ญี่ปุ่นได้บัญญัติ ยืนยัน "สัทินสิ่งแวดล้อม" ไว้ในรัฐธรรมนูญมาตรา 13 และมาตรา 25 ดังผู้เขียนได้กล่าวมา แล้ว และสำหรับ "ทฤษฎีความรับผิดชอบเด็ดขาด" นั้น ประเทศญี่ปุ่นได้ประยุกต์ใช้กับความรับผิดชอบ แห่งโดยสร้างหลักเกณฑ์ในการพิสูจน์ความผิดของจำเลย เรียกว่า "การวิเคราะห์โดยวิทยาการ เกี่ยวกับโรคระบาด" (Epidemiological Analysis) กล่าวคือ เมื่อเกิดความเสียหายขึ้น

32 กาญจนา นิมมานเหมินทร์, กฎหมายสภาวะแวดล้อม, คัดสำเนา คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 52-55.

33 Irving J. Sloan, Environment and The Law, (New York : Ocean Publications, 1971), pp. 78-80.

จากมลพิษต้องวิเคราะห์หาที่มาแห่งความเสียหายจาก "สื่อ" (Agent) หรือตัวแทนของความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลของความเสียหายทั้งในทางธรรมชาติและในพฤติกรรมพิเศษ เพื่อทดสอบความสัมพันธ์ของสื่อเหล่านั้นกับลักษณะหรืออาการที่ผู้เสียหายได้รับ ซึ่งหากมีความสัมพันธ์ในตนเองเดียวกันไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อมก็เป็นการเพียงพอแล้วที่จำเลยต้องรับผิดชอบ 34 นอกจากนี้ เมื่อมีกรณีสิ่งแวดล้อมเป็นพิษอย่างใด ๆ เกิดขึ้น แม้แต่รัฐบาลก็ตกอยู่ในฐานะจำเลยได้ ดังเช่นกรณีสนามบินนานาชาติโอซากา (Osaka International Airport) และศาลพิพากษาในเรื่องค่าสินไหมทดแทนในกรณีนี้ให้ครอบคลุมถึงความเสียหายทั้งในอดีต ปัจจุบัน และในอนาคตได้ อันเป็นความเสียหายที่มีอยู่และเกิดขึ้นแล้วและมีมาซึ่งความเสียหายในทางศีลธรรม (moral damage) ครอบคลุมถึงสิ่งแวดล้อมเป็นพิษยังไม่สิ้นไปหรือยังไม่ลดลงถึงระดับหนึ่ง 35 ในประเทศแคนาดาซึ่งเจ้าหน้าที่ของรัฐได้นำเอาแนวความคิดเรื่องความรับผิดชอบเด็ดขาด ที่มักนิยมมาใช้ในการพิจารณาความผิดอาญาและความผิดฐานละเมิดมาปรับใช้กับกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์เพื่อคุ้มครองความเป็นอยู่ที่ดีของสาธารณชน เช่น กฎหมายเกี่ยวกับการป้องกันสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ อันเป็นความคิดทางอาญาอย่างหนึ่งที่มีไว้เพื่อคุ้มครองความเป็นอยู่ที่ดีของสาธารณชน (Public Welfare Offences) ซึ่งจะเป็นผลให้โจทก์หรือผู้เสียหายในคดีอาญาประเภทนี้ไม่มีหน้าที่ต้องนำสืบถึงเจตนา (mens rea) ของจำเลยให้ปรากฏต่อศาล โจทก์เพียงแต่พิสูจน์ว่า จำเลยได้กระทำการใด ๆ ครอบคลุมประกอบตามที่กฎหมายในเรื่องการพิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อมฉบับใดฉบับหนึ่งบัญญัติไว้ 36 เช่น กฎหมายบัญญัติว่าห้ามมิให้ผู้ใดทิ้งสารพิษหรือสิ่งอื่นใดอันเป็นอันตรายต่อคุณภาพของน้ำลงไปในแม่น้ำ และหากผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกลงโทษ โจทก์ก็ไม่ต้องพิสูจน์ว่า จำเลยได้กระทำการโดยเจตนาหรือประมาทให้ของเสียลงสู่แม่น้ำ โจทก์เพียงแต่ดำเนินสืบถึงองค์ประกอบภายนอก (actus reas) ว่าในแหล่งน้ำนั้นถูกเจือปนด้วยของเสียที่ออก

34 กาญจนา นิมมานเหมินทร์, "กฎหมายสิ่งแวดล้อม," หน้า 35-40.

35 เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

36 อานาจ วงศ์บัณฑิต, "การเปลี่ยนแปลงภาระการพิสูจน์เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของ Common Law ในคดีสภาพแวดล้อมเป็นพิษในแคนาดา," วารสารนิติศาสตร์ 16 (กันยายน 2529) ; 166.

มากับน้ำทิ้งของโรงงานจำเลยให้สมดังฟ้อง จำเลยก็จะถูกลงโทษตามกฎหมายทันที จากการที่เจ้าหน้าที่ของรัฐได้นำเอาแนวความคิดในเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมมาใช้นั้นคดีประเภท Public Welfare Offences นั้น นอกจากจะก่อให้เกิดการกระตุ้นเตือนกลุ่มผู้ประกอบการอุตสาหกรรมที่ต้องระมัดระวังอย่างสูงต่อการปล่อยของเสียออกสู่ระบบสิ่งแวดล้อม จนอาจสร้างผลกระทบต่อชีวิต ร่างกาย สุขภาพอนามัยแล้ว ยังเป็นการชี้ให้เห็นถึงการเอาใจใส่ดูแล คุ้มครอง และการรับรองในสิทธิของประชาชนที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีโดยรัฐอีกด้วย ดังนั้น ในกฎหมายใหม่หลายฉบับไม่ว่าจะเป็น Canada Water Act, Clean Air Act รัฐบาลแคนาดาได้นำเอาแนวความคิดเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมสอดแทรกไว้ในกฎหมายเหล่านั้นด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ทางสังคมในยุคที่ใช้อุตสาหกรรมเป็นภาคหน้าในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศ 37

ในต่างประเทศโดยเฉพาะในประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรม และเทคโนโลยีมาก ๆ แล้ว จะเห็นได้ว่าเขาได้ให้ความสำคัญป้องกันประชาชนที่อาจจะได้รับความเสียหายเพราะผลจากสิ่งแวดล้อมเป็นพิษเป็นอย่างมาก โดยการนำทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นหลักเกณฑ์ที่จะกำหนดความรับผิดชอบของผู้ประกอบการอันเป็นต้นเหตุแห่งมลพิษนั้น

4. แนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดภาระการพิสูจน์

ในการพิจารณาพิพากษาคดี ศาลจำเป็นต้องได้ข้อเท็จจริงเพื่อใช้ประกอบการวินิจฉัย ฉะนั้น คู่ความแต่ละฝ่ายจึงจำเป็นต้องนำพยานหลักฐานมาแสดงยืนยันข้อเท็จจริงภายใต้กฎหมายวิธีพิจารณาความ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่ว่าด้วยพยานหลักฐาน

37 รกเมท ทองภิญโญชัย การใช้กฎหมายในการป้องกันและแก้ไขมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม, หน้า 44.

ระบบการค้นหาข้อเท็จจริงในทางคดีนั้น อาจแบ่งได้เป็น 2 ระบบ คือ

1. ระบบกล่าวหา (Accusatorial System)
2. ระบบไต่สวน (Inquisitorial System)

ระบบกล่าวหา เป็นระบบที่ใช้กันอยู่ในประเทศที่ใช้กฎหมายในระบบ Common Law ระบบนี้สืบเนื่องมาจากการที่บุคคลคนหนึ่งนำเรื่องราวมาฟ้องร้องว่ากล่าวบุคคลอีกคนหนึ่งต่อผู้มีอำนาจเพื่อให้ผู้มีอำนาจชำระคดีแก่ตน เช่น ในประเทศอังกฤษเมื่อ 800-900 ปีที่ผ่านมาวิธีการแสวงหาความจริงมีอยู่ต่าง ๆ กัน กล่าวคือ ใช้วิธีพิจารณาที่อาศัยเพลง อาศัยน้ำ หรืออาศัยการต่อสู้ด้วยอาวุธ วิธีพิจารณาทั้งสามนี้เกิดขึ้นเพราะชาวอังกฤษในสมัยนั้นเชื่อถือและมีความศรัทธาในพระเจ้า และเชื่อมั่นว่าผู้บริสุทธิ์หรือผู้สุจริตเท่านั้นที่พระเจ้าเป็นเจ้าคุ้มครอง หากผู้ใดไม่บริสุทธิ์แล้วพระเจ้าย่อมจะลงโทษผู้ผู้นั้นให้มีอันเป็นไปต่าง ๆ ³⁸ ด้วยเหตุนี้ ผู้ชำระความจึงต้องตั้งตัวเป็นคนกลางจริง ๆ เมื่อวิธีการชำระคดีได้กลายมาเป็นการนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ต่อผู้มีอำนาจชำระ หลักเกณฑ์ในการที่จะนำพยานอย่างไรมาพิสูจน์ได้หรือไม่จึงเป็นไปโดยเคร่งครัด เพื่อมิให้ทั้งสองฝ่ายได้เปรียบเสียเปรียบแก่กัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ระบบกล่าวหาเป็นระบบที่วิธีการชำระความเป็นไปในทางที่มีโรจกัณฑ์และจำเลย ผู้ชำระตั้งตนเป็นคนกลางคอยดูแลให้ทั้งสองฝ่ายได้ดำเนินคดีของตนไปตามเกณฑ์ที่ได้วางไว้ ³⁹ ศาลจะไม่ถามพยานบุคคลที่มาอยู่ต่อหน้าเลย เว้นแต่คำตอบของพยานที่ตอบโรจกัณฑ์หรือจำเลยไม่เป็นที่ชัดเจนหรือไม่เป็นที่เข้าใจ ศาลจะไม่ถามเพื่อค้นหาความจริงจากพยานบุคคลที่มาอยู่ต่อหน้ามากไปกว่านั้น ⁴⁰

38 เข็มชัย ชูติวงศ์, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จักรสันนิทวงศ์, 2527), หน้า 3.

39 ประมูล สุวรรณสร, "การค้นหาความจริงโดยพยานหลักฐาน," บทบัญญัติ 25 (ตอน 4, ธันวาคม 2511) ; 754.

40 ขวเลิศ โสภณวัต, "กฎหมายลักษณะพยานของไทยเป็นกฎหมายในระบบกล่าวหาจริงหรือ," ตุลพาห 28 (เล่ม 6, พฤศจิกายน-ธันวาคม 2524) ; 37.

ระบบโตสวน เป็นระบบที่ซ้กันอยู่เดิมในประเทศต่าง ๆ ในภาคพื้นยุโรป ทั้งนี้เมื่ออิทธิพลของศาสนาคริสต์ได้แผ่ขยายไปทั้งยุโรป ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปยกเว้นอังกฤษจึงได้นำเอาวิธีการชำระความทางศาสนาคริสต์มาใช้ โดยเมื่อผู้มีโอกาสปกครองดูแลทางศาสนาได้ทราบว่ามีบุคคลผู้เป็นสมาชิกในสมาคมของตนกระทำการอันมิชอบ เช่น เป็นชู้กันหรือประพฤติผิดนอกศาสนาซึ่งจะมีผู้มากล่าวหาฟ้องร้องหรือไม่ก็ดี ผู้ที่ปกครองก็ต้องชวนชวนค้นหาให้รู้เท็จและจริงให้จงได้ การพิสูจน์พยานหลักฐานของระบบโตสวนจึงไม่มีใครมีหลักเกณฑ์เคร่งครัดดั่งเช่นระบบกล่าวหา เพราะมุ่งหวังเอาผลที่จะได้รู้ถึงความเท็จและจริงมากกว่า⁴¹ จึงอาจมีการทรมานจำเลยด้วยวิธีต่าง ๆ เพื่อให้จำเลยรับสารภาพ ผู้เสียหายและจำเลยอาจไม่มีการเผชิญหน้ากัน (Confrontation) ต่อหน้าศาล คือ การพิจารณาอาจทำลับหลังจำเลย การฟ้องร้องกล่าวโทษไม่จำเป็นต้องเริ่มขึ้นจากเอกชนซึ่งเป็นผู้เสียหาย และการค้นหาความจริงของศาลไม่จำกัดอยู่เพียงพยานหลักฐานเท่าที่คู่ความนำมาสู่ศาล ศาลก็อาจค้นหาความจริงต่าง ๆ เองตามที่กฎหมายให้อำนาจ⁴²

ระบบทั้งสองที่กล่าวมานั้นเป็นวิธีการของศาลในอดีต แต่เมื่อเวลาล่วงเลยมานานเข้าแต่ละระบบก็มีการพัฒนาวิธีการค้นหาข้อเท็จจริงของตนมาเป็นลำดับ และมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงจุดบกพร่องของตนแต่ละระบบมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า ระบบทั้งสองก็คลี่คลายเข้าหากัน ทำให้หลักกฎหมายของประเทศต่าง ๆ ไม่ว่าจะเคยเป็นระบบกล่าวหาหรือระบบโตสวนมีความใกล้เคียงกันมาก ประเทศต่าง ๆ มีแนวโน้มที่จะนำข้อดีของทั้งสองระบบมารวมกันสร้างเป็นกฎเกณฑ์ในทางลักษณะพยานขึ้นมาใหม่ เรียกว่าระบบผสม (Mixed System)

41 ประมูล สุวรรณสร, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงสุทธิการพิมพ์, 2526), หน้า 2-3.

42 ขวเลิศ โรจนวัต, "กฎหมายลักษณะพยานของไทยเป็นกฎหมายในระบบกล่าวหาจริงหรือ," หน้า 38.

ประเทศฝรั่งเศสภายหลังการปฏิวัติใหญ่เป็นประเทศแรกที่นำข้อดีของทั้งสองระบบมาสร้างเป็นระบบผสมขึ้น และประเทศอื่น ๆ ในยุโรปก็ได้เดินรอยตาม 43

ปัจจุบันกฎหมายวิธีพิจารณาความ และกฎหมายลักษณะพยานของประเทศไทยมีลักษณะเป็นระบบผสม กล่าวคือได้นำหลักการในระบบกล่าวหามาใช้ในกฎหมายวิธีพิจารณาความ ได้แก่ การพิจารณาคดีโดยเปิดเผยต่อหน้าคู่ความ (Principle of Publicity and Confrontation) ตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 36 มีบทตัดพยาน (Exclusionary rule) เด็ดขาด เช่น บทตัดพยานบอกเล่า เป็นต้น ส่วนการค้นหาความจริงได้นำเอาหลักการของระบบไต่สวนมาใช้ โดยศาลมีอำนาจค้นหาความจริงได้อย่างกว้างขวาง (Principle of Judicial Investigation) ไม่จำกัดเฉพาะจากพยานหลักฐานเท่าที่คู่ความนำเสนอ เป็นหน้าที่อันสำคัญของศาลที่จะค้นหาความจริง ไม่ใช่เพียงแค่คอยวินิจฉัยว่าคู่ความฝ่ายใดนำพยานหลักฐานมาสืบได้ดีกว่ากันเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 99 ที่กำหนดให้ศาลมีอำนาจที่จะออกคำสั่ง กำหนดการตรวจหรือการแต่งตั้งผู้เชี่ยวชาญถ้าศาลเห็นว่าจำเป็นและสมควร ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ความจริงซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การวินิจฉัยคดี นอกจากนี้ ศาลยังสามารถเรียกพยานมาสืบเองภายหลังจากสืบพยานจากทั้งจำเลยเสร็จแล้วได้ * เป็นต้น

กฎหมายวิธีพิจารณาความของไทยไม่ได้บัญญัติถึงคำว่า "ภาระการพิสูจน์" (burden of proof) ไว้ คงบัญญัติแต่คำว่า "หน้าที่นำสืบ" ดังที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 ซึ่งบัญญัติว่า "ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้างข้อเท็จจริงใด ๆ เพื่อสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การของตน ให้หน้าที่ในการนำสืบข้อเท็จจริงนั้นตกแก่คู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้าง..." แต่การที่มีผู้กล่าวว่าภาระการพิสูจน์ในกฎหมายลักษณะพยานของไทยก็เพราะ

43 เข็มชัย ชูติวงศ์, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 5. และ
ชวเลศ โรจนวัฒน์, "กฎหมายลักษณะพยานของไทยเป็นกฎหมายในระบบกล่าวหาจริงหรือ,"
หน้า 39-47.

* ปรดคตพิพทพญาฎีกาที่ 1901/2521

นักกฎหมายส่วนใหญ่ตลอดจนการวินิจฉัยในคำพิพากษาของศาลฎีกาไปใช้คำว่า "ภาระการพิสูจน์" แทนคำว่า "หน้าที่นำสืบ" โดยยอมรับเอาคำว่า "burden of proof" ในหลักกฎหมายอังกฤษ แปลเป็นภาษาไทยว่า "ภาระการพิสูจน์" และเรียกลำดับในการที่คู่ความนำพยานเข้าสืบต่อศาล เป็นฝ่ายแรกว่ามี "หน้าที่นำสืบก่อน"

อย่างไรก็ตาม ทั้งคำว่า "หน้าที่นำสืบ" และ "ภาระการพิสูจน์" ในกฎหมายวิธีพิจารณาความและกฎหมายลักษณะพยาน ต่างมิได้ให้คำจำกัดความหรือความหมายไว้ซึ่งผิดกับกฎหมายของบางประเทศที่ได้ให้ความหมายของคำว่าภาระการพิสูจน์ไว้ เช่น ตามกฎหมายอิตาลี คำว่าภาระการพิสูจน์ (burden of proof) หมายถึงหน้าที่นำพยานหลักฐานเข้าสืบให้ศาลเชื่อในข้อเท็จจริงตามที่กล่าวอ้างในการฟ้องร้องหรือต่อสู้คดี 44

ท่านศาสตราจารย์คินี กวาซาย อธิบายว่า "คำว่าหน้าที่นำสืบมีความหมายสองนัย คือ

1. หน้าที่นำสืบก่อน
2. ภาระการพิสูจน์

หน้าที่นำสืบก่อน หมายความว่า ข้อเท็จจริงในคดีโจทก์จำเลยโต้แย้งกันนั้นแต่ละข้อข้อใดโจทก์มีหน้าที่ที่จะต้องนำพยานมาสืบก่อน แล้วจำเลยมีหน้าที่นำสืบแก้ในภายหลัง และข้อใดจำเลยมีหน้าที่ต้องนำสืบก่อนแล้วโจทก์นำสืบแก้ในภายหลัง

ภาระการพิสูจน์ หมายถึง การพิสูจน์ให้เห็นถึงความแท้จริงของสิ่งที่ตนกล่าวอ้างขึ้นในคดีนั้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

44 Maruo Cappelletti and Joseph M. Perillo, Civil Procedure in Italy (Hage : Martinus Nijhoff, 1965)

ภาระการพิสูจน์นี้เป็นหลักกฎหมายที่ศาลหรือคู่ความไม่อาจตกลงเปลี่ยนแปลงได้ตามคำฟ้อง คำให้การ และการชี้แจงสถาน ภาระการพิสูจน์ตกอยู่กับคู่ความฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดแล้ว ศาลหรือคู่ความไม่อาจกำหนดหรือตกลงกันเปลี่ยนแปลงให้เป็นภาระของอีกฝ่ายหนึ่งไปได้ 45

อาจารย์เข็มชัย ชูติวงศ์ อธิบายว่า "คำว่าหน้าที่นำสืบนั้นมีที่ำอยู่ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 ซึ่งบัญญัติว่า "ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใด ๆ เพื่อสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การของตน ำให้หน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่กับคู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้าง....." หน้าที่นำสืบหมายถึงหน้าที่ที่คู่ความฝ่ายหนึ่งจะต้องนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ต่อศาลให้เห็นจริงตามที่ตนกล่าวอ้าง หรือที่นักกฎหมายส่วนใหญเรียกกันว่า "ภาระการพิสูจน์" การกำหนดหน้าที่นำสืบศาลจะกำหนดตามประเด็นพิพาทแต่ละประเด็น ถ้าคู่ความฝ่ายใดมีหน้าที่นำสืบในประเด็นใดก็มีหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องพิสูจน์ำให้ได้ว่าความจริงเป็นอย่างไร หากพิสูจน์ำไม่ได้ผู้ที่มีภาระนี้ย่อมต้องแพ้คดีในประเด็นนั้น ทั้งนี้ ุคยอมไม่ต้องคำนึงถึงว่าตนจะเป็นผู้นำพยานเข้าสืบก่อนหรือหลังในคดี หน้าที่นำสืบจะตกแก่ผู้ใดย่อมเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด มิใช่ เรื่องที่ศาลหรือคู่ความจะกำหนดหรือตกลงกันเองได้ตามใจชอบ 46

G.D. Nokes นักกฎหมายชาวอังกฤษได้ให้ความหมายของ "burden of proof" ว่า "ความหมายเริ่มแรกของภาระการพิสูจน์ก็คือ ภาระหน้าที่ในการนำพยานหลักฐานมาสืบต่อศาลเพื่อแสดงถึงข้อเท็จจริงในคดี" (the primary meaning of burden of proof is and obligation to adduce evidence of a fact) 47

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

45 คณิง ภาวิชัย, กฎหมายลักษณะพยาน (กรุงเทพมหานคร ; โรงพิมพ์เรือนแก้ว การพิมพ์, 2523), หน้า 32-33.

46 เข็มชัย ชูติวงศ์, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 57.

47 G.D. Nokes, An Introduction to Evidence (London : Sweet and Maxwell, 1962), p. 457.

เนื่องจากภาระการพิสูจน์มีความสำคัญต่อการดำเนินกระบวนการพิจารณาสืบพยานและต่อ
 ผลแพ้และชนะของคดีดังกล่าวไว้ข้างต้น กฎหมายจึงได้วางหลักเกณฑ์การกำหนดภาระการ
 พิสูจน์ไว้ ตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 ซึ่งบัญญัติว่า
 "ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใด ๆ เพื่อสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การ
 ของตน ให้หน้าที่สืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่กับฝ่ายที่กล่าวอ้าง แต่ (1) คู่ความไม่ต้องพิสูจน์
 ข้อเท็จจริงซึ่งเป็นที่รู้จักกันอยู่ทั่วไป หรือซึ่งไม่อาจโต้แย้งได้ หรือซึ่งศาลเห็นว่าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง
 ได้รับแล้ว (2) ถ้ามีข้อสันนิษฐานไว้ในกฎหมายเป็นเหตุแก่คู่ความฝ่ายใด คู่ความฝ่ายนั้นต้อง
 พิสูจน์แต่เพียงว่าตนปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการที่ตนจะได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานนั้นครบ
 ถ้วนแล้ว" จากบทบัญญัติดังกล่าวเมื่อพิจารณาแล้วทำให้เข้าใจว่า หลักเกณฑ์การกำหนดภาระ
 พิสูจน์ตามกฎหมายไทยมีอยู่ 2 หลัก คือ 1) หลักเรื่องผู้ใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงใด ต้องมีหน้าที่
 สืบข้อเท็จจริงนั้น และ 2) หลักเรื่องข้อสันนิษฐานเท่านั้น แต่เนื่องจากกฎหมายลักษณะพยาน
 ของระบบ Common Law มีอิทธิพลและเป็นต้นแบบของกฎหมายลักษณะพยานของไทย แนวคำ
 พิพากษาฎีกาจึงได้นำหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการกำหนดภาระการพิสูจน์ในระบบ Common Law มา
 ใช้ด้วย

ในระบบ Common Law มีหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการกำหนดภาระการพิสูจน์ดังนี้ หลัก
 ผู้ใดกล่าวอ้างผู้ใดต้องพิสูจน์ หลักเรื่องข้อสันนิษฐาน หลักผู้กล่าวอ้างพฤติการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา
 หลักผู้กล่าวอ้างในเชิงปฏิเสธ หลักข้อเท็จจริงอยู่ในความรู้เห็นของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยเฉพาะ
 และหลักเรื่องภาระการพิสูจน์ตกอยู่กับฝ่ายที่ต้องแพ้คดี แต่ในวิทยานิพนธ์นี้ผู้เขียนจะกล่าวถึง
 เฉพาะหลักผู้ใดกล่าวอ้างผู้ใดต้องพิสูจน์มาเป็นหลักในการพิจารณาเกี่ยวกับภาระการพิสูจน์ของ
 โจทก์ (ผู้เสียหาย) ในคดีสิ่งแวคล้อม ซึ่งประเทศไทยได้นำหลักนี้ไปบัญญัติไว้ในประมวล
 กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84

หลักเกณฑ์ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 ที่ว่า "ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใด ๆ เพื่อสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การของตน ให้หน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่กับคู่ความฝ่ายที่อ้าง" นั้น สามารถแยกพิจารณาในรายละเอียดได้ดังนี้ 48

1. ในคดีที่โจทก์ฟ้องบรรยายข้อเท็จจริงใดมา และจำเลยให้การปฏิเสธไม่ว่าจะปฏิเสธลอยหรือปฏิเสธโดยอ้างเหตุการณ์นั้นชัดเจน โจทก์จะต้องเป็นฝ่ายมีหน้าที่นำสืบเพราะเป็นฝ่ายกล่าวอ้าง

2. ในคดีที่จำเลยให้การรับหรือถือว่ารับในประเด็นที่โจทก์กล่าวอ้าง แต่ยกข้อต่อสู้ขึ้นมาใหม่ ดังนี้ ประเด็นที่โจทก์อ้างย่อมรับฟังเป็นยุติ และข้อต่อสู้ของจำเลยย่อมเป็นประเด็นพิพาทที่จำเลยอ้างขึ้นมาใหม่ จำเลยจึงต้องมีหน้าที่นำสืบ

สำหรับในคดีสิ่งแวดล้อมโดยการพิสูจน์แต่ละประเด็นเป็นภาระหนักแก่ผู้เสียหาย ซึ่งทำให้โจทก์ผู้เสียหายต้องประสบความยุ่งยากในการพิสูจน์ความเสียหาย หรือต้องพิสูจน์ถึงเจตนาหรือประมาทของจำเลยอยู่มาก โดยเฉพาะการประกอบการของโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่มีกระบวนการผลิตที่สลับซับซ้อน ซึ่งโจทก์ผู้เสียหายไม่สามารถล่วงรู้ขั้นตอนในการประกอบการนั้นได้ ทำให้เกิดอุปสรรคอย่างยิ่งสำหรับผู้เสียหาย ดังนั้น ผู้เขียนเห็นว่าน่าจะมีแนวทางแก้ไขต่อบัญหานี้ อันจะเป็นการคุ้มครองผู้ที่ได้รับความเสียหายในคดีสิ่งแวดล้อมได้ดังที่ได้กล่าวในบทต่อไป

5. แนวความคิดเกี่ยวกับผู้เสียหาย

สำหรับแนวความคิดที่ผู้เขียนจะกล่าวต่อไปนี้ คือ แนวความคิดเกี่ยวกับผู้เสียหายในทางอาญา แนวความคิดเกี่ยวกับผู้เสียหายในทางแพ่ง และแนวความคิดเกี่ยวกับผู้เสียหายในทางสิ่งแวดล้อม

5.1 แนวความคิดเกี่ยวกับผู้เสียหายในทางอาญา

แนวความคิดทางนิติปรัชญาเกี่ยวกับผู้เสียหายในคดีอาญาอันเป็นความคิดเห็นเกี่ยวกับระบบการร่างกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ตามแนวความคิดของสำนักต่าง ๆ ในทางนิติปรัชญานั้น มีอยู่ด้วยกัน 2 ระบบด้วยกัน คือ

1. ระบบปัจเจกชนนิยม (Individualism)
2. ระบบอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism)

- แนวความคิดระบบปัจเจกชนนิยมนั้น มีความคิดเริ่มต้นที่การแก้แค้นตอบแทนผู้ละเมิดกฎหมายชนิดตาต่อตา หันต่อหัน ซึ่งมีเป้าหมายที่จะตอบแทนการกระทำผิดเพื่อลดความอาฆาตมาดร้ายของบุคคลในสังคมหรือผู้เสียหายที่ต้องการแก้แค้นตอบแทนด้วยตนเอง แนวความคิดนี้จึงเกิดความคิดเห็นเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนขึ้น ซึ่งถือกันว่าเป็นสิทธิขั้นมูลฐานของประชาชน ปรัชญาการเมืองแบบปัจเจกชนนิยมนี้เป็นพื้นฐานของอุดมการณ์เสรีประชาธิปไตยอันเป็นหลักการปกครองบ้านเมืองของฝ่ายตะวันตก⁴⁹ การควบคุมความสงบเรียบร้อยจึงอยู่ที่เอกชน จากระบบความคิดของลัทธินี้ได้มีอิทธิพลในการบัญญัติกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเกี่ยวกับการฟ้องร้อง กล่าวคือ ถือว่าเสรีภาพของประชาชนนั้นรัฐจะละเมิดมิได้ กฎหมายจึงต้องยอมให้เอกชนมีสิทธิฟ้องร้องคดีอาญาเองได้ ซึ่งถือกันว่าประเทศอังกฤษเป็นรากเงาของแนวความคิดนี้ที่ผู้เสียหายมีอำนาจฟ้องคดีอาญาได้

- สำหรับแนวความคิดพวกอรรถประโยชน์นั้น มีความคิดเห็นตรงข้ามกับแนวความคิดพวกปัจเจกชนที่เดียว พวกนี้จะโจมตีพวกปัจเจกชนว่าป่าเถื่อนและตั้งข้อสรุปที่มาจากสามัญสำนึกมากกว่าการทดลองพิสูจน์ ตามลัทธินี้จะเห็นได้ว่า ความสำคัญของกฎหมายอยู่ที่หน้าที่

⁴⁹ ฝ่ายวิชาการ สมาคมทนายความแห่งประเทศไทย, "หลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ," บทบัญญัติ 37 (ตอน 3, 2523), หน้า 394.

ของมันและต้องมีประโยชน์ต่อสังคม ต้องเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพของสังคม กฎหมายเป็นเรื่อง
 ข้อเท็จจริงในสังคมมาซึ่งเรื่องเพื่อฝัน 50 พวกนี้จึงมุ่งถึงประโยชน์การควบคุมสังคม คือ มีจุด
 มุ่งหมายในการแก้ไขผู้กระทำผิด หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการปรับตัวผู้กระทำผิดให้สามารถกลับเข้าอยู่
 ในสังคมของเขาได้อย่างเป็นปกติสุข จำกัดความสามารถหรือจำกัดโอกาสกระทำความคิดของ
 ผู้ที่กระทำผิดติดนิสัย และการป้องกันหรือปราบปรามผู้กระทำผิดนั้น 51 จากแนวความคิด
 นี้จึงเห็นกันว่าการควบคุมการรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองเป็นหน้าที่ของรัฐ หากใคร
 เอกชนไม่ รัฐมีหน้าที่ต้องป้องกันปราบปรามการกระทำความคิดอาชญาโดยถือหลักว่า ความคิด
 อาญาเป็นความคิดต่อสังคมหรือมหาชน สังคมหรือมหาชนเท่านั้นที่เป็นผู้เสียหาย เอกชนผู้ตกเป็น
 เหยื่อของการกระทำความคิดหาซึ่งผู้เสียหายไม่ จากหลักข้อนี้ เอกชนจึงไม่มีอำนาจฟ้องร้องขอให้
 ศาลลงโทษผู้กระทำผิดด้วยตนเอง 52 เมื่อมีคดีอาญาเกิดขึ้นรัฐเท่านั้นที่เป็นผู้เสียหาย เพราะ
 รัฐเป็นหน่วยงานของสังคม รัฐชาติปดัยมีอำนาจสูงสุดในบ้านเมืองจะเป็นผู้ดำเนินการฟ้องร้องเอง
 โดยจัดให้มีเจ้าพนักงานของรัฐฟ้องให้ได้รับโทษ 53 เจ้าพนักงานของรัฐที่มีหน้าที่ฟ้องคดีอาญา
 แทนรัฐก็คือ พนักงานอัยการหรือทนายแผ่นดินนั่นเอง ทั้งนี้ ไรดยไม่ต้องคำนึงถึงว่าผู้เสียหายหรือ
 เจ้าทุกข์จะมีความประสงค์อยากให้ผู้กระทำผิดอาญานั้นได้รับโทษหรือไม่ 54 และถึงแม้จะ

50 รองพล เจริญพันธ์, คำบรรยายวิชานิติปรัชญาภาคหนึ่ง, (กรุงเทพมหานคร ;
 เจริญวิทย์การพิมพ์, 2520), หน้า 90.

51 อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ, "การพิจารณาคดีของศาลในประเทศสหรัฐอเมริกา ; ระบบ
 พิจารณาแบบไบบ์เพอร์เจมม์," วารสารนิติศาสตร์ 10 (ฉบับที่ 3, 2521) ; 446.

52 ชัยสิทธิ์ ตราชูธรรม, "การยอมความในคดีอาญา," วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์
 5 (ฉบับที่ 2, 2523) ; 102.

53 พระวุฒิสาสตร์เนติญาณ, วิธีพิจารณาความอาญา คำสอนชั้นปริญญาตรี 2477
 (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 7.

54 เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

มีกฎหมายให้อำนาจผู้เสียหายฟ้องคดีอาญาเองได้ ถือได้ว่าผู้เสียหายนั้นฟ้องร้องแทนแผ่นดิน แม้ผู้เสียหายจะตายลงในชั้นฎีกา ศาลฎีกาก็มีอำนาจพิพากษาคดีลงโทษจำเลยเองได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 124/2504) ซึ่งเป็นแนวความคิดที่ก้าวหน้า

อย่างไรก็ตาม แนวความคิดให้รัฐมีอำนาจฟ้องแต่ผู้เดียวนี้ ต่อมาได้มีผู้โจมตีว่าการให้ความผิดอาญาทุกประเภทเป็นความผิดต่อสังคมหรือมหาชนจนละเลยข้อที่ว่า เอกชนผู้ได้รับเคราะห์กรรมโดยแท้จริงยิ่งกว่าสังคมหรือมหาชน ย่อมเป็นการขัดต่อสภาพความเป็นจริงและไม่ยุติธรรมอย่างยิ่ง⁵⁵ สักวันหนึ่งผู้รักษากฎหมายคงจะก้าวล่วงเข้าไปยับยั้งสิทธิขั้นมูลฐานในที่สุด และเมื่อถึงเวลานั้นการที่จะเรียกร้องเอาเสรีภาพดังกล่าวกลับคืนมาคงจะไม่ง่ายนัก⁵⁶ บ่อยครั้งที่ผู้กระทำผิดถูกปล่อยตัวไปเพราะเหตุเพียงการดำเนินกระบวนการพิจารณาที่ถูกต้อง และบ่อยครั้งที่ผู้รักษากฎหมายไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ในการป้องกันอาชญากรรมได้ เพราะกฎหมายมิได้อำนาจให้ตนกระทำการเช่นนั้นได้⁵⁷ อีกทั้งบ่อยครั้งที่เจ้าพนักงานของรัฐได้ทุจริตต่อหน้าที่เสียเอง

เมื่อมีความคิดเช่นนี้ การใช้อำนาจของรัฐดังกล่าวจึงต้องมีการควบคุมอันเป็นการประสานผลประโยชน์ระหว่างเอกชนกับรัฐ ในแนวทางผลประโยชน์นิยมนั้น rodolph Von Ihering ได้ให้ทัศนะไว้ว่า ในสังคมย่อมมีความขัดแย้งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ระหว่างผลประโยชน์ของสังคมกับผลประโยชน์ของปัจเจกชน ความสำเร็จของกระบวนการทางกฎหมายวัดได้จากความสำเร็จในการสมดุลผลประโยชน์ของสังคมกับผลประโยชน์ของปัจเจกชน โดยที่ Ihering เห็นว่าวัตถุประสงค์ของสังคมก็คือ การตอบสนองความต้องการของมนุษย์ เขาจึงมีแนวโน้มที่จะเห็นผลประโยชน์ของสังคมเหนือกว่าผลประโยชน์ของปัจเจกชน

55 ชัยสิทธิ์ ตราชูธรรม, "การยอมความในคดีอาญา," หน้า 102.

56 อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ, "การพิจารณาคดีของศาลในประเทศสหรัฐอเมริกา ; ระบบพิจารณาแบบไพบอว์เจมัม," หน้า 437.

57 เรื่องเดียวกัน, หน้า 437.

5.2 แนวความคิดเกี่ยวกับผู้เสียหายทางแพ่ง

แต่ดั้งเดิมมา เมื่อมนุษย์เริ่มรวมกันอยู่เป็นกลุ่มสังคมและจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์หรือระเบียบในการลงโทษผู้ที่เบียดเบียนหรือรังแกผู้อื่น กฎเกณฑ์หรือระเบียบในการลงโทษนี้คือ กฎหมายลักษณะละเมิด 58 ซึ่งในสมัยนั้นกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ของสังคมมุ่งเน้นการป้องกันมิให้มีการเบียดเบียนประทุษร้ายซึ่งกันและกัน ซึ่งถือว่าการเบียดเบียนกันเป็นสิ่งที่ผิด เป็นความชั่วไม่ควรได้รับการสนับสนุน และเมื่อผิดหรือชั่วแล้วต้องมีการปราบปรามลงโทษเพื่อมิให้มีการกระทำเช่นนั้นขึ้นอีกในสังคม ข้อนี้เป็นที่มาของหลักความรับผิดชอบทางอาญา ดังนั้น แต่เดิมมาจึงมิได้แยกว่าอะไรเป็นความผิดละเมิด หรืออะไรเป็นความผิดอาญา

ต่อมาเกิดแนวคิดว่าผู้กระทำผิดต่อผู้อื่นนั้น แม้จะได้ถูกสังคมเอาตัวไปลงโทษแล้ว แต่ความเสียหายนั้นยังคงมีอยู่ที่ผู้เสียหาย ฉะนั้น ผู้เสียหายน่าจะมีสิทธิเรียกร้องให้มีการชดเชยเยียวยาจากผู้ก่อเหตุเพื่อความเสียหายนั้น ๆ จักได้สิ้นไป หรือมีการแก้ไขให้ดีขึ้นกว่าเดิมเป็นการมุ่งการชดเชยเยียวยาความเสียหาย มิได้มุ่งลงโทษผู้ละเมิด

ผู้เสียหายทางแพ่งนั้นอาจได้รับความเสียหายอันเกิดจากการถูกทาละเมิดซึ่งทำให้ได้รับอันตรายต่อชีวิต ร่างกาย อนามัย ทรัพย์สิน หรือสิทธิอย่างใดอย่างหนึ่งที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองไว้ก็ได้ 59 เมื่อถูกกระทบกระเทือนต่อสิทธิในชีวิต ร่างกาย อนามัย เสรีภาพ ทรัพย์สิน หรือสิทธิอย่างใดอย่างใดแล้วเกิดความเสียหายขึ้น ย่อมถือได้ว่าถูกผิดแย้งสิทธิทางแพ่งเกิดขึ้นแล้ว จึงเป็นผู้เสียหายทางแพ่งที่มีอำนาจฟ้องคดีแพ่งเพื่อให้บริการชดเชยเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นได้ 60

58 สุขุม สุภนิติพย์, คำบรรยายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด, (อัคราเนนา คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 1.

59 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420.

60 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 55.

5.3 แนวความคิดเกี่ยวกับผู้เสียหายทางสิ่งแวดล้อม

แนวความคิดของผู้เสียหายทางสิ่งแวดล้อมที่กล่าวถึงในวิทยานิพนธ์นี้ คือ การมีอำนาจฟ้องในฐานะเป็นผู้เสียหายคดีสิ่งแวดล้อมว่ามีวิวัฒนาการแห่งหลักกฎหมายอย่างไร แต่เดิมน้ำที่ของกฎหมายในการปกป้องคุ้มครองสิ่งแวดล้อมมีลักษณะเป็นการดำเนินคดีเดือดร้อนรำคาญ (Nuisance) และรบกวนการครอบครอง (Trespass) หรือการดำเนินคดีโดยเจ้าของที่ดินซึ่งผู้ถูกรบกวนการรบกวนรบกวนการใช้สิทธิในน้ำในสภาพและปริมาณโดยปกติวิสัย ดังนั้น น้ำที่หลักของกฎหมายในเรื่องนี้จึงมีลักษณะเป็นเพียงกลไกเพื่อให้การรักษาสผลประโยชน์เอกชน (private interests) เท่านั้น ซึ่งยังไม่ได้รับความห่วงใยต่อสิ่งแวดล้อมในลักษณะเป็นผลประโยชน์มหาชน (public interests) กล่าวคือ คำนึงเพียงการรักษาเยียวยาความเสียหายที่เจ้าของที่ดินหรือเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมก่อให้เกิดขึ้นแก่เพื่อนบ้านของเขา รายใดรายหนึ่งหรือหลายรายเท่านั้น ซึ่งผู้ที่จะมีสิทธิฟ้องคดีตามหลักกฎหมายเรื่องเดือดร้อนรำคาญได้จะต้องเป็นผู้ได้รับความเสียหายโดยตรงเท่านั้น ด้วยการนำหลักดังกล่าวนี้จึงส่งผลให้การฟ้องคดีแทนผู้เสียหายทั้งหมด (Class Action) * ไม่สามารถทำได้ ดังนั้น ในทศวรรษ 1960 สิ่งแรกที่ศาลประเทศต่าง ๆ จะต้องพิจารณาเกี่ยวกับคดีสิ่งแวดล้อมจึงได้แก่ เรื่องอำนาจฟ้อง (Standing) ⁶¹

ต่อมาความคิดทางกฎหมายได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1970 เมื่อมีการบัญญัติกฎหมายคุณภาพสิ่งแวดล้อมออกมามลรัฐมิชิแกนของสหรัฐอเมริกายินยอมให้ประชาชนทุกคนในฐานะเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม สามารถฟ้ององค์กรของรัฐบาลและบริษัทเอกชนในเรื่องสิ่งแวดล้อมได้

* Class Action หมายถึง การฟ้องคดีแทนบุคคลอื่นที่มีสภาพการณ์คล้ายคลึงกัน

⁶¹ พิเชษฐ เมลาพันธ์, บทบาทของกฎหมายในการควบคุมและจัดระเบียบสิ่งแวดล้อม, เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม หน่วยที่ 1-7 สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร ; โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533), หน้า 80-82.

นักนิติศาสตร์จำนวนมากก็ได้สนับสนุนให้มีการนำเอาหลักกฎหมายเรื่องทรัสต์ต่อมหาชน (public trust doctrine) มาใช้แก่เรื่องคดีสิ่งแวดล้อม หลักกฎหมายซึ่งมีที่มาจากกฎหมายโรมันนี้มีเนื้อหาว่า ทรัพย์สินและทรัพยากรบางประการที่เป็นสมบัติร่วมกันของมหาชน เช่น อากาศ พื้นน้ำ ป่าไม้ และธรรมชาติอื่นเป็นสิ่งซึ่งรัฐบาลเก็บรักษาเป็นทรัสต์ไว้ให้แทนมหาชน ด้วยเหตุนี้ การก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สินเช่นนี้ จึงเป็นการกระทบกระเทือนถึงผลประโยชน์ของมหาชน (public interest) และประชาชนสามารถเข้าร่วมในการปกป้องรักษาได้มากขึ้น ดังเช่นจะเห็นได้ว่าในระยะหลัง ๆ นี้ รัฐบาลของบางประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกาได้ยินยอมให้ประชาชนมีสิทธิฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมได้มากขึ้น เรียกว่าการฟ้องคดีโดยประชาชน (citizen suits) โดยเป็นการขยายมาจากหลักการเดิมที่ว่า การฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมเป็นหน้าที่ของอัยการแผ่นดินเท่านั้น แนวโน้มเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าความคิดทางนิติศาสตร์เช่นนี้ยอมรับว่าผู้มีสิทธิฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมไม่จำเป็นต้องเป็นผู้เสียหายโดยตรงดังเช่นที่ยึดถือมาตามหลักกฎหมายเรื่องเค็ดรอนราคาฎอีกต่อไป⁶² การนำหลักการที่ถือว่าประชาชนทุกคนเป็นผู้ได้รับความเสียหาย เนื่องจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาใช้ (public trust doctrine) สหรัฐอเมริกาจึงยอมให้ประชาชนทุกคนมีสิทธิฟ้องคดีเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติได้ ไม่ว่าจะเป็นการฟ้องเอกชนหรือฟ้องเจ้าพนักงานของรัฐเพื่อบังคับให้ปฏิบัติหน้าที่โดยถูกต้องและชอบธรรม⁶³

ในปัจจุบันได้มีการยอมรับแนวความคิดการเข้าร่วมของประชาชนในการปกป้องคุ้มครองสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่การยอมรับบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Governmental Organization หรือ NGO) ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) เหล่านี้นับเป็นแรงสำคัญในการรณรงค์ให้มีการออก

62 เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

63 พันส์ ทักเนียนนท์, "กฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ," วารสารสิ่งแวดล้อม สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับเดือนกันยายน 2529, หน้า 50.

กฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายอย่างเป็นธรรม และในบางประเทศศาลปกครองยังตัดสิน
ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนมีสิทธิฟ้องคดีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมได้ ดังเช่นในอิตาลีและสหรัฐอเมริกา
เป็นต้น สำหรับกรณีประเทศไทยก็ได้มีการยอมรับแนวคิดให้ประชาชนหรือองค์กรพัฒนาเอกชน
(NGO) เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับหนึ่ง ซึ่งยังไม่ไปไกลถึงขนาดให้
องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) เป็นผู้เสียหายฟ้องคดีเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมได้โดยไม่ต้องได้รับมอบ
อำนาจจากผู้เสียหาย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย